

CONCLUZIILE AVOCATULUI GENERAL

VERICA TRSTENJAK

prezentate la 2 iunie 2010¹**I — Introducere**

1. Prin prezenta cerere de pronunțare a unei hotărâri preliminare, se solicită Curții, sesizată în conformitate cu articolul 234 CE², să se pronunțe cu privire la interpretarea care trebuie reținută în ceea ce privește Directiva 89/48/CEE a Consiliului din 21 decembrie 1988 privind sistemul general de recunoaștere a diplomelor de învățământ superior acordate pentru formarea profesională cu durata minimă de trei ani³. Mai precis, Oberste Berufungs- und Disziplinarcommission (denumită în continuare „OBDK”) solicită, în esență, să se stabilească dacă este posibil, în lumina obiectivelor Directivei 89/48, ca un resortisant comunitar, care a urmat întreaga pregătire universitară în țara sa de origine, Austria, și care, printr-o omologare a titlului său de studii în Spania, a obținut o diplomă care îi permite accesul la profesia de avocat în această țară, să poată beneficia de recunoașterea reciprocă a diplomei sale spaniole în Austria pentru a exercita această profesie în statul său de origine, chiar dacă acesta nu a dobândit în

Spania nivelul de experiență profesională prevăzut în Austria.

II — Cadrul juridic**A — Dreptul comunitar**

2. Directiva 89/48, aplicabilă *ratione temporis* acțiunii principale, reglementa, înainte de abrogarea sa prin Directiva 2005/36 privind recunoașterea calificărilor profesionale⁴, intrată în vigoare la 20 octombrie 2007,

1 — Limba originală: germana.

2 — Procedura trimiterii preliminare este în prezent reglementată, în conformitate cu Tratatul de la Lisabona din 13 decembrie 2007 de modificare a Tratatului privind Uniunea Europeană și a Tratatului de instituire a Comunității Europene (JO 2007, C 306, p. 1), de articolul 267 din Tratatul privind funcționarea Uniunii Europene.

3 — JO 1989, L 19, p. 16, Ediție specială, 05/vol. 2, p. 76.

4 — Directiva 2005/36/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 7 septembrie 2005 privind recunoașterea calificărilor profesionale (JO L 255, p. 22, Ediție specială, 05/vol. 8, p. 3). Directiva 2005/36 consolidează legislația din domeniul recunoașterii calificărilor profesionale. Aceasta consolidează 3 directive orizontale care conțin dispoziții generale și 12 directive speciale. Directiva se aplică tuturor resortisanților unui stat membru care dorește să exercite, în mod independent sau ca salariați, o profesie reglementată în alt stat membru decât cel în care a fost obținută calificarea profesională.

recunoașterea reciprocă între statele membre a diplomelor de învățământ superior acordate pentru formarea profesională cu durată minimă de trei ani.

profesia, se impune punerea în aplicare a unei alte metode de recunoaștere a diplomelor, astfel încât să faciliteze cetățenilor respectivi exercitarea tuturor activităților profesionale care corespund într-un stat membru gazdă unei formări postliceale, dacă posedă astfel de diplome care îi pregătesc pentru astfel de activități, diplome acordate după un ciclu de studii cu durată minimă de trei ani și eliberate într-un alt stat membru.”

3. Primul considerent al Directivei 89/48 are următoarea formulare:

„întrucât, în temeiul articolului 3 litera (c) din tratat, eliminarea, între statele membre, a obstacolelor în calea liberei circulații a persoanelor și serviciilor constituie unul dintre obiectivele Comunității; întrucât, pentru resortisanții statelor membre, aceasta presupune, în special, posibilitatea exercitării unei profesii, în mod independent sau ca salariat, în alt stat membru decât cel în care a fost obținută calificarea profesională.”

4. Al treilea considerent al acestei directive prevede următoarele:

„întrucât, pentru a răspunde rapid așteptărilor cetățenilor europeni care dețin diplome de învățământ superior acordate pentru formări profesionale și eliberate într-un alt stat membru decât cel în care doresc să-și exercite

5. Al cincilea considerent al directivei prevede:

„întrucât, în cazul profesiilor pentru a căror exercitare Comunitatea nu a stabilit nivelul minim de calificare necesară, statele membre își rezervă dreptul de a stabili acest nivel, cu scopul de a garanta calitatea muncii depuse pe teritoriul lor; întrucât totuși statele membre nu pot, fără să încalce obligațiile înscrise la articolul 5 din tratat, să impună unui resortisant dintr-un stat membru să obțină acele calificări pe care, în general, le stabilesc în cazul diplomelor eliberate în cadrul sistemului lor național de învățământ, dacă persoana respectivă a obținut deja toate sau o parte dintre calificări în alt stat membru; întrucât, în consecință, orice stat membru gazdă unde o profesie este reglementată trebuie să țină cont de calificările obținute în alt stat membru și să verifice dacă aceste calificări corespund celor pe care le cere statul respectiv.”

6. Articolul 1 literele (a), (b) și (g) din Directiva 89/48 prevede:

„În sensul prezentei directive:

(a) prin diplomă se înțelege orice diplomă, certificat sau alt titlu de calificare oficială sau ansamblu de astfel de diplome, certificate sau alte titluri:

— care au fost eliberate de o autoritate competentă dintr-un stat membru, desemnată în conformitate cu actele cu putere de lege sau actele administrative ale statului membru respectiv;

— din care rezultă că titularul a urmat cu succes un ciclu de studii postliceale cu o durată minimă de trei ani sau cu o durată echivalentă la fără frecvență, în cadrul unei universități sau altei instituții de învățământ superior sau altei instituții cu un nivel similar și, dacă este cazul, că el a urmat cu succes o formare profesională cerută pe lângă un ciclu de studii postliceale;

— care arată că titularul are calificarea profesională cerută care îi permite accesul la o profesie reglementată în statul membru respectiv sau exercitarea respectivei profesii, dacă educația și formarea atestate de această diplomă, certificat sau

alt titlu de calificare oficială au fost obținute în special în Comunitate sau dacă titularul are o experiență profesională de trei ani atestată de statul membru care recunoaște o diplomă, un certificat sau alt titlu eliberat de o țară terță.

În sensul primului paragraf, se consideră diplome următoarele titluri: orice diplomă, certificat sau alt titlu de calificare oficială sau un ansamblu de astfel de diplome, certificate sau alte titluri acordate de o autoritate competentă dintr-un stat membru numai pe baza unei pregătiri dobândite în cadrul Comunității și recunoscute de autoritatea competentă din acel stat membru ca având un nivel echivalent și numai dacă conferă aceleași drepturi de acces la o profesie reglementată în acel stat membru;

(b) prin stat membru gazdă se înțelege orice stat membru în care un resortisant solicită exercitarea unei profesii reglementate în statul membru respectiv, cu excepția statului în care a obținut diploma sau și-a exercitat, pentru prima oară, profesia respectivă;

[...]

(g) prin probă de aptitudine se înțelege testul care se referă exclusiv la cunoștințele

profesionale ale solicitantului și care este conceput de autoritățile competente ale statului membru gazdă, cu scopul aprecierii aptitudinii solicitantului privind exercitarea profesiei reglementate în acel stat membru.

de autoritățile competente ale statului membru respectiv.”

7. Articolul 2 primul paragraf din Directiva 89/48 prevede:

Pentru a permite aplicarea acestui test, autoritățile competente întocmesc o listă de materii care, pe baza unei comparații între educația și formarea cerute în statul membru respectiv și cele pe care le are solicitantul, nu sunt atestate prin diplomă sau alt titlu de calificare oficială pe care le posedă solicitantul.

„Prezenta directivă se aplică oricărui resortisant al unui stat membru care dorește să-și exercite, cu statut de independent sau de salariat, o profesie reglementată în statul membru gazdă.”

8. La articolul 3 primul paragraf litera (a) din Directiva 89/48 se menționează următoarele:

Proba de aptitudine trebuie să țină cont de faptul că solicitantul are o calificare profesională recunoscută în statul membru de origine sau de proveniență. Ea conține subiecte selectate dintre cele care figurează pe listă și a căror cunoaștere este esențială în vederea exercitării profesiei în statul membru gazdă. Testul poate include totodată și cunoștințe de deontologie care se aplică activităților respective în statul membru gazdă. Modalitățile de aplicare a testului sunt stabilite de autoritățile competente ale statului membru respectiv în conformitate cu normele de drept comunitar.

„În cazul în care, într-un stat membru gazdă, accesul la o profesie reglementată sau exercitarea acesteia este condiționată de posesia unei diplome, autoritatea competentă nu îi poate refuza resortisantului unui stat membru, din motiv de calificare necorespunzătoare, accesul la profesia respectivă sau exercitarea ei în aceleași condiții ca și pentru resortisanții statului membru gazdă:

Statutul de care beneficiază în statul membru gazdă solicitantul care dorește să se pregătească pentru proba de aptitudine în acel stat este stabilit

(a) în cazul în care solicitantul deține o diplomă cerută într-un alt stat membru pentru exercitarea respectivei profesii pe teritoriul său, diploma fiind obținută într-un stat membru [...]”

9. Articolul 4 din Directiva 89/48 prevede:

echivalentă se calculează în funcție de educația și formarea definite la articolul 1 litera (a) primul paragraf.

„(1) Fără a aduce atingere dispozițiilor articolului 3, statul membru gazdă poate, de asemenea, cere solicitantului:

La aplicarea prevederilor de mai sus se ia în considerație experiența profesională prevăzută la articolul 3 litera (b).

(a) să facă dovada faptului că are experiență profesională, în cazul în care durata formării de care face dovadă în temeiul articolului 3 literele (a) și (b) este mai scurtă cu cel puțin un an decât cea cerută de statul membru gazdă. În acest caz, durata experienței profesionale cerute:

Indiferent de situație, experiența profesională cerută nu poate depăși patru ani;

- nu poate depăși dublul perioadei de educație și formare neefectuate, în cazul în care perioada neefectuată se referă la ciclul de studii postliceale sau la un stagiu profesional efectuat sub autoritatea unui îndrumător de stagiu și încheiat printr-un examen;
- nu poate depăși perioada de educație și formare neefectuată, în cazul în care această perioadă se referă la o practică profesională realizată cu sprijinul personalului calificat.

(b) să urmeze un stagiu de adaptare care să nu depășească trei ani sau să dea o probă de aptitudine:

- în cazul în care formarea profesională dobândită, în conformitate cu prevederile articolului 3 literele (a) și (b), se referă la materii fundamentale diferite față de cele specificate de diploma cerută în statul membru gazdă sau
- dacă, în cazul prevăzut la articolul 3 litera (a), profesia reglementată în statul membru gazdă implică una sau mai multe activități profesionale reglementate care nu se regăsesc în profesia reglementată în statul membru de origine sau de proveniență al solicitantului, iar această diferență se caracterizează printr-o educație

În cazul diplomelor prevăzute la articolul 1 litera (a) ultimul paragraf, durata formării profesionale recunoscute ca

și formare specifice cerute în statul membru gazdă și care se referă la materii fundamental diferite față de cele specificate în diploma prezentată de solicitant sau

(2) Cu toate acestea, statul membru gazdă nu poate aplica cumulativ dispozițiile alineatului (1) literele (a) și (b).”

- dacă, în cazul prevăzut la articolul 3 litera (b), profesia reglementată în statul membru gazdă implică una sau mai multe activități profesionale reglementate care nu se regăsesc în profesia exercitată de către solicitant în statul membru de origine sau de proveniență și dacă această diferență se caracterizează prin educație și formare specifice cerute de către statul membru gazdă și care se referă la materii fundamental diferite față de cele specificate în titlul sau titlurile prezentate de solicitant.

În cazul în care statul membru gazdă utilizează de această posibilitate, acesta trebuie să îi acorde solicitantului libertatea de a alege între perioada de adaptare și proba de aptitudine. Pentru profesiunile a căror exercitare presupune o cunoaștere precisă a dreptului intern și care au ca element esențial și constant al activității furnizarea de informații și asistență privind dreptul intern, statul membru gazdă poate indica, prin derogare de la acest principiu, fie o perioadă de adaptare, fie o probă de aptitudine. În cazul în care statul membru gazdă intenționează să prevadă derogări de la dreptul de alegere al solicitantului în favoarea altor profesii, se aplică procedura prevăzută la articolul 10.

B — Dreptul național

10. Instanța de trimitere consideră că în prezentul caz se aplică Legea federală privind libera prestare a serviciilor și stabilirea avocaților europeni (Bundesgesetz über den freien Dienstleistungsverkehr und die Niederlassung von europäischen Rechtsanwälten, denumită în continuare „EuRAG”).

11. Articolul 24 alineatul (1) din EuRAG prevede:

„(1) Resortisanții statelor membre ale Uniunii Europene și ai altor părți semnatare ale Acordului privind Spațiul Economic European care au obținut o diplomă din care reiese că titularul îndeplinește condițiile profesionale necesare în vederea obținerii accesului direct la una dintre profesiile menționate în anexa la prezenta lege sunt înscrși, la cerere, în tabloul avocaților [articolul 1 alineatul (1) din Codul avocaților – Rechtsanwaltsordnung], cu condiția ca aceștia să fi promovat cu succes o probă de aptitudine.

(2) Prin diplomă, în sensul alineatului (1), se înțelege orice diplomă, certificat sau alt titlu oficial de calificare în sensul Directivei 89/48/CEE a Consiliului din 21 decembrie 1988 privind sistemul general de recunoaștere a diplomelor de învățământ superior acordate pentru formarea profesională cu durata minimă de trei ani. [...]”

Articolul 27 din EuRAG stabilește (2) Aceste condiții sunt:
următoarele:

[...]

„La cererea candidatului, președintele comisiei de examinare decide, de comun acord cu ordinul avocaților din baroul de pe lângă sediul Oberlandesgericht, în termen de cel mult patru luni de la depunerea de către candidat a documentației complete, dacă acesta din urmă are dreptul să susțină proba de aptitudine.”

- d) stagiul practic, care trebuie să respecte forma și durata prevăzută de lege;
- e) promovarea examenului în vederea exercitării profesiei de avocat; [...]

12. În plus, conform poziției exprimate de instanța de trimitere, se aplică de asemenea anumite dispoziții ale Codului avocaților (Rechtsanwaltsordnung, denumit în continuare „RAO”).

14. Articolul 2 din RAO prevede următoarele în ceea ce privește stagiul practic:

„(1) Stagiul practic necesar în vederea exercitării profesiei de avocat constă într-o activitate juridică desfășurată în cadrul unei instanțe sau al unui parchet ori pe lângă un avocat; [...]

13. Articolul 1 din RAO, referitor la înscrierea în tabloul avocaților, prevede:

(2) Durata stagiului practic în sensul alineatului (1) trebuie să fie de cinci ani.”

„(1) În vederea exercitării profesiei de avocat în [Republica Austria] nu este necesară niciun fel de numire de către o autoritate, trebuind numai să se facă dovada faptului că sunt îndeplinite următoarele condiții și că persoana în cauză este înscrisă în tabloul avocaților (articolele 5 și 5a).

15. Examenul care asigură accesul la profesia de avocat este reglementat de Legea privind examenul în vederea exercitării profesiei de avocat (Rechtsanwaltsprüfungsgesetz, denumită în continuare „RAPG”), al cărei articol 1 prevede:

„Examenul care asigură accesul în profesia de avocat trebuie să poată demonstra capacitățile și cunoștințele candidatului necesare în vederea exercitării profesiei de avocat, în special aptitudinea acestuia de a conduce

[...]

și de a desfășura demersurile aferente cauzelor de drept public și privat încredințate unui avocat, precum și capacitatea sa de a întocmi acte și opinii juridice și de a prezenta într-un mod ordonat, în scris și oral, elementele de drept și de fapt ale unei cauze.”

cerere adresată Rechtsanwaltsprüfungskommission beim Oberlandesgericht Graz (comisia de examinare pentru primirea în profesia de avocat de pe lângă Oberlandesgericht Graz, denumită în continuare „comisia de examinare”), autorizația de a susține proba de aptitudine în conformitate cu articolul 28 din EuRAG. În același timp, acesta a solicitat – în temeiul dispozițiilor articolului 29 din EuRAG – să fie scutit de toate materiile de examen.

III — Situația de fapt, procedura principală și întrebările preliminare

16. Domnul Koller, resortisant austriac, a absolvit ciclul universitar de drept la Universitatea din Graz și a obținut, la 25 noiembrie 2002, titlul „Magister der Rechtswissenschaften”. Prin decizia din 10 noiembrie 2004, Ministerul Educației și Științei din Spania a recunoscut acest titlu – după absolvirea unor cursuri și promovarea unor examene suplimentare la Universitatea din Madrid – ca fiind echivalent titlului spaniol de „Licenciado en Derecho” și i-a acordat domnului Koller dreptul de a utiliza titlul spaniol⁵. Pe această bază, ordinul avocaților din baroul din Madrid i-a acordat, la 14 mai 2005, dreptul de a utiliza titlul profesional de „abogado”.

17. După ce a exercitat profesia de avocat timp de câteva săptămâni în Spania, domnul Koller a solicitat, la 5 aprilie 2005, printr-o

18. Prin decizia din 11 august 2005, comisia de examinare a respins aceste cereri. Domnul Koller a formulat apel în fața OBDK, fără succes însă. În urma recursului formulat de acesta, Verfassungsgerichtshof (Curtea Constituțională) a anulat, la 13 martie 2008, decizia menționată și a solicitat OBDK să se pronunțe din nou cu privire la cererea domnului Koller de a i se permite să susțină proba de aptitudine.

19. OBDK a suspendat judecarea cauzei și a adresat Curții următoarele întrebări preliminare:

„1) Directiva 89/48/CEE este aplicabilă în cazul unui resortisant austriac, dacă acesta

a) a absolvit în Austria un ciclul universitar de drept și a obținut, printr-o decizie în acest sens, gradul academic de «Magister des Rechtswissenschaften»;

5 — Din actele prezente la dosar rezultă că omologarea a fost efectuată în temeiul Decretului regal 86/1987 din 16 ianuarie 1987 (BOE din 23 ianuarie 1987, care a fost înlocuit între timp de Decretul regal 285/2004 din 20 februarie 2004, BOE din 4 martie 2004).

- b) a fost autorizat, printr-un act de recunoaștere al Ministerului Educației și Științei din Regatul Spaniei, după ce a absolvit într-o universitate spaniolă mai multe examene suplimentare, care au necesitat însă o durată a formării de mai puțin de trei ani, să poarte titlul spaniol de «Licenciado en Derecho», care este echivalent titlului austriac, și din RAO], chiar dacă solicitantul are dreptul să profeseze în Spania în calitate de «abogado» fără a fi nevoie să îndeplinească o cerință comparabilă privind experiența practică și a exercitat profesia respectivă în acest stat timp de trei săptămâni înaintea introducerii cererii și timp de cel mult cinci luni în raport cu data pronunțării deciziei în primă instanță?”
- c) a obținut, prin înscrierea în cadrul ordinului avocaților din baroul din Madrid, dreptul de a utiliza titlul profesional de «abogado» și a exercitat efectiv profesia de avocat în Spania timp de trei săptămâni înaintea introducerii cererii și timp de cel mult cinci luni în raport cu data pronunțării deciziei în primă instanță?

IV — Procedura în fața Curții

- 2) În cazul unui răspuns afirmativ la prima întrebare:

Este compatibilă cu Directiva 89/48/CEE interpretarea articolului 24 din EuRAG potrivit căreia obținerea unei diplome după absolvirea cursurilor de drept în Austria, precum și obținerea titlului spaniol de «Licenciado en Derecho» după absolvirea, în urma unei perioade de mai puțin de trei ani, a unor examene suplimentare într-o universitate spaniolă nu sunt suficiente pentru a permite persoanei în cauză să se prezinte la proba de aptitudine în Austria, în conformitate cu articolul 24 alineatul (1) din EuRAG, în lipsa dovezii privind experiența practică prevăzute de dreptul național [articolul 2 alineatul (2)

20. Decizia de trimitere din 16 martie 2009 a fost înregistrată la grefa Curții la 1 aprilie 2009.

21. Reclamantul din acțiunea principală, guvernele Regatului Spaniei, Republicii Austria, Republicii Ceha și Republicii Elene, precum și Comisia au prezentat observații scrise în termenul prevăzut la articolul 23 din Statutul Curții de Justiție.

22. În cadrul măsurilor de organizare a procedurii, Curtea a adresat părților la procedură o întrebare, la care acestea au răspuns.

23. Întrucât niciuna dintre părți nu a solicitat deschiderea procedurii orale, după reuniunea generală a Curții din 9 februarie 2010 s-a procedat la elaborarea prezentelor concluzii.

pot fi considerate „diplome” în sensul articolului 1 litera (a) din Directiva 89/48.

V — Argumentele principale ale părților

A — Competența Curții

24. *Guvernul elen și Comisia* consideră că, potrivit jurisprudenței, OBDK prezintă toate caracteristicile necesare pentru a putea fi recunoscută drept instanță în sensul articolului 234 CE. În consecință, acestea consideră că, în speță, Curtea este competentă.

26. *Guvernul austriac, cel elen și cel ceh* subliniază faptul că Hotărârea din 29 ianuarie 2009 pronunțată în cauza C-311/06 (Cavallera)⁶ prezintă o problemă similară, aceasta referindu-se la cererea unui resortisant italian de înscriere în ordinul inginerilor în țara sa de origine, după ce a obținut recunoașterea echivalenței formării sale universitare cu formarea universitară spaniolă prin intermediul procedurii de omologare. Potrivit opiniei exprimate de *guvernul austriac* și de cel *ceh*, concluziile prezentate la punctul 55 și următoarele din hotărârea menționată pot fi aplicabile în cazul acțiunii principale.

B — Cu privire la prima întrebare preliminară

25. Toate părțile la procedură sunt de acord că titlurile obținute de domnul Koller trebuie examinate pentru a determina dacă acestea

27. *Guvernul austriac* consideră că omologarea titlului academic al domnului Koller în Spania și înscrierea acestuia în baroul avocaților din Madrid nu au permis în niciun fel verificarea calificărilor și a experienței profesionale dobândite în Spania. Cu toate acestea, accesul la profesia de avocat presupune tocmai verificarea îndeplinirii acestor cerințe.

28. *Guvernul ceh* consideră că recunoașterea dreptului de a utiliza titlul profesional de

⁶ — Hotărârea din 29 ianuarie 2009, Consiglio Nazionale degli Ingegneri (C-311/06, Rep., p. I-415).

„abogado” nu ar putea fi considerată o „diplomă” în sensul articolului 1 litera (a) din Directiva 89/48, întrucât acordarea acestui drept este legată exclusiv de recunoașterea dreptului de a utiliza titlul academic de „Licenciado en Derecho”, fără a fi necesare o formare, un examen sau o experiență profesională suplimentare.

29. *Guvernul elen* invocă, la rândul său, faptul că recunoașterea „echivalenței” diplomei universitare austriece de „Magister der Rechtswissenschaften” cu diploma spaniolă de „Licenciado en Derecho” este rezultatul unei proceduri care, chiar dacă este prevăzută de legislația spaniolă, este complet străină atât în raport cu litera, cât și cu spiritul articolului 1 litera (a) din Directiva 89/48. În opinia guvernului elen, deși Spania nu poate fi împiedicată să mențină un sistem de recunoaștere reciprocă a diplomelor, recunoașterea academică în Spania, care s-ar intercala între titlul academic și exercitarea (urmărită) a profesiei de avocat în Austria, ar rupe unitatea noțiunii de diplomă, făcând ca o parte a noțiunii respective să facă obiectul unei proceduri care nu intră sub incidența directivei. În vederea aplicării Directivei 89/48 în Austria, recunoașterea academică ce a avut loc în Spania nu face parte din categoria procedurilor compensatorii prevăzute de lege și menționate în mod limitativ în cadrul sistemului general de recunoaștere a diplomelor de învățământ superior. Această recunoaștere nu constituie nici o dobândire „informală” a unui nou titlu, care ar putea conduce în mod autonom la exercitarea profesiei de „abogado” în Spania, iar mai apoi la exportarea acestei noi diplome în Austria, deoarece nu este îndeplinită nici măcar condiția minimă

referitoare la absolvirea unui ciclu de studii cu durată minimă de trei ani după încheierea studiilor liceale.

30. În plus, guvernul elen susține că și în cazul în care experiența profesională dobândită în urma exercitării profesiei într-un alt stat membru ar putea compensa lipsa perioadei de exercitare practică a profesiei, astfel cum prevede procedura compensatorie instituită de sistemul general de recunoaștere, domnul Koller nu poate face dovada existenței unei perioade corespunzătoare în niciunul dintre cele două state, dat fiind că acesta a exercitat profesia respectivă în Spania pentru o perioadă de cinci luni.

31. *Guvernele austriac, elen și ceh* propun, prin urmare, un răspuns negativ la prima întrebare preliminară. Cu titlu suplimentar, *guvernul elen* subliniază că prezenta cauză, ca și cauza Cavallera, ridică problema eludării sistemelor de învățământ naționale. Guvernul menționat se întreabă dacă prezenta cauză nu ar putea fi analizată din perspectiva abuzului de drept.

32. *Domnul Koller, guvernul spaniol și Comisia* invocă în schimb faptul că Directiva 89/48 se aplică în cauza principală, având în vedere că titlurile profesionale în cauză îndeplinesc toate condițiile unei „diplome” în sensul articolului 1 litera (a) din Directiva 89/48.

33. În primul rând, potrivit dreptului spaniol, Ministerul Educației și Științei și ordinul avocaților din Madrid sunt competente pentru a recunoaște echivalența titlului austriac și pentru a acorda titlul profesional de „abogado”.

34. În al doilea rând, potrivit acestora, din titlurile în cauză ar reieși faptul că titularul atestatului „a urmat cu succes un ciclu de studii postliceale cu o durată minimă de trei ani [...] în cadrul unei universități”. *Comisia* subliniază că domnul Koller dispune de titlul de „Magister der Rechtswissenschaften” și precizează că, în conformitate cu articolul 1 litera (a) din Directiva 89/48, acest titlu nu necesită o formare profesională suplimentară pe lângă ciclul de studii postliceale.

35. În al treilea rând, titlurile în cauză atestă faptul că „titularul are calificarea profesională cerută care îi permite accesul la o profesie reglementată în statul membru respectiv sau exercitarea respectivei profesii”. Guvernul spaniol precizează că omologarea diplomelor străine produce în Spania aceleași efecte juridice ca și titlul de „Licenciado en Derecho”, și anume permite accesul la profesia de avocat. În această privință, *Comisia* și domnul Koller invocă faptul că beneficiarul a și făcut uz de această posibilitate.

36. În plus, *Comisia* subliniază că, în conformitate cu articolul 1 litera (a) din Directiva

89/48, domnul Koller a urmat cu succes toate perioadele de formare (ciclul de studii universitare în Austria, examene suplimentare în Spania) în cadrul Comunității. *Domnul Koller* indică faptul că, potrivit articolului 8 alineatul (1) din Directiva 89/48 și în conformitate cu interpretarea oferită de Curte în Hotărârea din 23 octombrie 2008 pronunțată în cauza C-274/05 (*Comisia/Grecia*)⁷, un stat membru gazdă este obligat să recunoască o diplomă care a fost eliberată de autoritatea unui alt stat membru, chiar dacă aceasta atestă o formare obținută, în integralitate sau în parte, în statul membru gazdă.

37. *Domnul Koller* și *Comisia* explică de asemenea că prezenta cauză se deosebește în mod considerabil de cauza Cavallera prin faptul că situația domnului Koller nu prezintă niciuna dintre lacunele existente în această din urmă cauză. Astfel, recunoașterea de către Ministerul Educației și Științei din Spania nu se bazează pe simpla constatare că ciclul de studii universitare a fost încheiat în Austria. Dimpotrivă, decizia de recunoaștere se întemeiază pe examenele suplimentare susținute la Universitatea din Madrid.

38. *Comisia* consideră că Hotărârea Cavallera nu impune ca ciclul de studii postliceale cu durata de trei ani în sensul articolului 1 litera (a) alineatul (1) a doua liniuță din Directiva

⁷ — Hotărârea din 23 octombrie 2008, *Comisia/Grecia* (C-274/05, Rep., p. I-7969, punctele 31 și 35).

89/48 să fie urmat în alt stat membru decât statul membru gazdă, ci impune doar ca respectivele calificări atestate prin titlul obținut să fie „dobândite, în tot sau în parte, în cadrul sistemului de învățământ al statului membru care eliberează titlul în cauză”⁸. În acest context, Comisia subliniază împrejurarea că domnul Koller a dobândit în Spania, cel puțin parțial, calificările atestate prin decizia de recunoaștere a diplomei, în măsura în care acestea priveau cunoștințele de drept spaniol recunoscute în urma susținerii examenelor suplimentare promovate după încheierea cursurilor universitare.

39. Comisia consideră că, în lumina sensului și a scopului Directivei 89/48, este important ca titlul în cauză să ateste, în orice caz, obținerea într-un alt stat membru a unor calificări suplimentare care conferă accesul, în statul membru respectiv, la o profesie reglementată. Această cerință nu permite ca simpla omologare a unei diplome obținute într-un stat membru gazdă să confere accesul pe teritoriul acestuia la o profesie reglementată. În plus, Comisia invocă faptul că, în Hotărârea Cavallera, Curtea nu impune drept condiție ca un titlu să ateste, în orice caz, o experiență profesională. Mai mult, din formularea Curții rezultă că numai lipsa conjugată a acestor elemente ar face imposibilă asimilarea titlului

în cauză cu o „diplomă” în sensul Directivei 89/48, datorită faptului că nu există o legătură între acesta și statul membru care l-a eliberat.

40. La rândul său, *domnul Koller* susține că articolul 4 alineatul (1) litera (a) din Directiva 89/48 prevede că dovada experienței profesionale poate fi cerută în cazul în care durata formării este mai mică cu cel puțin un an față de cea solicitată în statul membru gazdă. Acesta consideră că lui nu i se poate cere să facă această dovadă întrucât a urmat cu succes un ciclu complet de studii în Austria și este în măsură să prezinte o diplomă care să ateste absolvirea în Spania a unui ciclu de studii cu durata de peste trei ani.

C — Cu privire la a doua întrebare preliminară

41. *Comisia* afirmă că articolul 3 litera (a) din Directiva 89/48 se opune unei norme naționale în temeiul căreia titularului unei diplome ce corespunde descrierii prezentate în cadrul primei întrebări preliminare nu i s-ar permite să se prezinte la proba de aptitudine în lipsa dovezii privind experiența practică prevăzute de dreptul național. Potrivit acestei dispoziții, statul gazdă nu îi poate refuza unui solicitant accesul la o profesie reglementată din motiv de calificare necorespunzătoare, în cazul în care acesta deține o diplomă în sensul articolului 1 din Directiva 89/48.

8 — Hotărârea Cavallera (citată la nota de subsol 6), punctul 55.

42. Comisia subliniază că proba de aptitudine are drept scop a stabili dacă solicitantul este apt să exercite profesia reglementată în statul gazdă. Austria nu poate să îi excludă pe solicitanți de la susținerea probei de aptitudine pe motivul existenței unor diferențe între profilul calificărilor acestora și cel cerut în statul membru gazdă.

43. În această privință, *guvernul spaniol* susține că titularilor titlului de „Licenciado en Derecho”, care conferă accesul în Spania la profesia de avocat, nu li se poate cere să urmeze stagiul practic necesar pentru exercitarea acestei profesii în Austria. De asemenea, guvernul spaniol susține că nu se poate cere o experiență profesională. În plus, decizia ministerială din 10 noiembrie 2004 este compatibilă cu Directiva 89/48 și ar trebui să îi permită solicitantului să se prezinte în Austria la proba de aptitudine, fără a fi nevoie ca acesta să facă dovada efectuării unui stagiul practic.

44. *Comisia și domnul Koller* ajung la concluzia că Directiva 89/48 se opune unei dispoziții naționale în temeiul căreia titularului unei diplome precum cea din cauza principală nu i s-ar permite să se prezinte la proba de aptitudine în lipsa dovezii privind experiența practică prevăzute de dreptul național.

45. *Domnul Koller* invocă în special faptul că o interpretare a Directivei 89/48, precum și a articolului 24 din EuRAG care impune o probă de aptitudine sau un ciclu de studii

de adaptare nu este compatibilă cu dreptul comunitar. Făcând referire la articolul 4 din Directiva 89/48 și la jurisprudența Curții, acesta afirmă că ar trebui să i se acorde accesul la profesia de avocat fără a fi însă necesară susținerea unei probe de aptitudine în acest scop. Domnul Koller precizează în această privință că nu ar exista nicio diferență substanțială între formarea sa și cea prevăzută în statul membru gazdă.

46. Potrivit domnului Koller, din cea de a doua întrebare preliminară rezultă în mod indirect faptul că se poate constata în ceea ce îl privește un abuz de drept. Or, în cazul său, Verfassungsgerichtshof austriacă a dat deja un răspuns negativ cu privire la existența unui comportament abuziv. Prin urmare, acuzația referitoare la abuzul de drept nu se poate întemeia nici pe dreptul comunitar și nici pe jurisprudența Curții. În plus, domnului Koller nu i se poate imputa faptul că ar urmări să se sustragă de la aplicarea dispozițiilor în cauză.

VI — **Apreciere juridică**

A — *Considerații introductive*

47. „Odată cu adoptarea Directivei 89/48 a avut loc o schimbare importantă în ceea ce privește libera circulație a persoanelor care

au urmat studii universitare. Dacă în anii ’70 legiuitorul comunitar urmărise mai întâi o apropiere a dispozițiilor naționale care reglementează accesul la anumite profesii (așa-numita abordare sectorială sau verticală), acesta a decis ulterior, în vederea simplificării recunoașterii reciproce a diplomelor academice, să completeze armonizarea, care nu este întotdeauna ușor de realizat, a anumitor domenii profesionale cu o abordare nouă care, întrucât depășește domeniile profesionale, este, prin urmare, mai generală (așa-numita abordare orizontală) și conține în esență un nou principiu, și anume cel al încrederii reciproce în echivalența diplomelor⁹. În acest context, legiuitorul comunitar a pornit de la prezumția de bază că ciclurile

de studii universitare din statele membre ar fi, în esență, comparabile¹⁰. Cu toate acestea, conștient fiind de numeroasele diferențe existente¹¹ în anumite domenii și, înainte de toate, în domeniul formării juriștilor, legiuitorul comunitar a preluat anumite dispoziții speciale în Directiva 89/48, care permit statelor membre să elimine eventualele rezerve referitoare la echivalența diplomelor, oferindu-le posibilitatea, în mod excepțional și în condiții simplificate, să examineze calificările profesionale ale persoanelor care solicită recunoașterea diplomelor obținute în străinătate.

9 — A se vedea, în ceea ce privește sistemul de drept derivat compus din directivele de coordonare și de recunoaștere, precum și geneza Directivei 89/48, Görlitz, N., „Gemeinschaftsrechtliche Diplomanerkennungspflichten und Zugang zum deutschen Vorbereitungsdienst – Die primär- und sekundärrechtliche Verpflichtung der EU-Staaten zur Äquivalenzüberprüfung von den Ersten Staatsexamina vergleichbaren ausländischen Hochschulabschlüssen”, în *Europarecht*, 2000, vol. 5, p. 840; Bianchi Conti, A., „Considerazioni sul riconoscimento delle qualifiche e die titoli professionali”, în *La libera circolazione dei lavoratori*, 1998, p. 205; Pertek, J., „La reconnaissance mutuelle des diplômes d’enseignement supérieur”, în *Revue trimestrielle de droit européen*, 1989, nr. 4, p. 629, 637; Boixareu, A., „Las profesiones jurídicas en la directiva relativa a un sistema general de reconocimiento de los títulos de enseñanza superior”, în *Gaceta jurídica de la C. E. E.*, 1999, nr. 44, p. 3, 4; Zilioli, C., „L’apertura delle frontiere intracomunitarie ai professionisti: la direttiva CEE N. 89/48”, în *Diritto comunitario e degli scambi internazionali*, 1989, anul XXVIII, nr. 3, p. 422, care arată că inițial legiuitorul comunitar a vizat apropierea conținuturilor și a condițiilor de acces ale anumitor cicluri de formare naționale, pentru ca, ulterior, să se îndepărteze de la această abordare și să introducă, prin Directiva 89/48 și pe baza așa-numitului principiu al încrederii, o obligație de recunoaștere de către statele membre a diplomelor obținute în temeiul dispozițiilor – nearmonizate în această privință – ale statelor de origine respective.

48. Elementul central al prezentei cauze îl reprezintă o rezervă de acest tip, emisă de Austria, care, în cazul domnului Koller, cuprinde atât obligația de a susține o probă de aptitudine, cât și obligația de a finaliza o formare practică cu durata de cinci ani. Rațiunea acestei rezerve constă, în principal, în faptul că se presupune că dispozițiile Directivei 89/48 sunt invocate în scopul eludării sistemului austriac de formare a juriștilor, din moment ce, în primul rând, sistemul spaniol

10 — A se vedea în acest sens Pertek, J., „La reconnaissance des diplômes, un acquis original rationalisé et développé par la directive n° 2005/36 du 7 octobre 2005”, în *Europe*, 2006, nr. 3, p. 7, în ceea ce privește articolul 3 din Directiva 89/48 și dispoziția ulterioară a articolului 13 alineatul (1) din directivă, care conțin, potrivit autorului, o prezumție simplă de echivalență a diplomelor străine.

11 — Potrivit lui Visée, J.-M., „L’application de la directive 89/48/CEE (système général de reconnaissance des diplômes) aux avocats”, în *La reconnaissance des qualifications dans un espace européen des formations et des professions*, 1998, p. 212. măsurile (cicluri de studii și examene suplimentare) prevăzute la articolul 4 din Directiva 89/48 sunt menite să compenseze parțial diferențele substanțiale existente între diferitele tipuri de formare.

de formare nu cuprinde niciun tip de formare practică comparabilă, iar în al doilea rând, domnul Koller a obținut diploma sa spaniolă nu pe baza unei proceduri de omologare reglementate de dreptul comunitar, ci în temeiul unei proceduri prevăzute exclusiv de dreptul spaniol.

49. În continuare, trebuie să se stabilească dacă Directiva 89/48 este aplicabilă cauzei principale, fiind necesar să se examineze în special aspectul dacă dreptul comunitar este invocat în mod abuziv. Ulterior, trebuie să se examineze dacă rezerva emisă de Austria este justificată și dacă, având în vedere calificările profesionale dobândite de domnul Koller în străinătate, acesta poate, la rândul său, să fie supus obligației, la fel ca orice altă persoană care a absolvit ciclul de studii juridice de bază în Austria, de a urma așa-numitul stagiul de practică de cinci ani înainte de a i se permite să se prezinte la examenul care îi conferă accesul la profesia de avocat.

B — *Competența Curții*

50. Cu titlu preliminar, trebuie să se verifice dacă OBDK constituie o „instanță” în sensul articolului 234 CE și dacă, prin urmare,

Curtea este competentă să se pronunțe asupra întrebărilor care îi sunt adresate.

51. Articolul 234 al treilea paragraf CE nu conține nicio definiție a noțiunii de instanță. Există însă anumite cerințe minime prevăzute de dreptul comunitar care au fost enunțate de Curte. Potrivit jurisprudenței constante, pentru a aprecia dacă organul de trimitere are caracterul unei „instanțe” în sensul articolului 234 CE, aspect care ține doar de dreptul comunitar, Curtea ia în considerare un ansamblu de elemente, precum originea legală a organului, caracterul său permanent, caracterul obligatoriu al competenței sale, natura contradictorie a procedurii, aplicarea de către organ a normelor de drept, precum și independența acestuia¹².

52. În conformitate cu articolul 59 din Legea federală din 28 iunie 1990 privind regimul disciplinar al avocaților și al avocaților stagiați (*Bundesgesetz über das Disziplinarrecht für Rechtsanwälte und Rechtsanwaltsanwärter*, denumită în continuare „DSt”), OBDK este alcătuită dintr-un președinte, un vicepreședinte, un număr de cel puțin 8 și cel mult 16 judecători de la *Oberster Gerichtshof*, precum și din 32 de avocați (judecători-avocați). Potrivit articolului 63 alineatul (1) din DSt, această comisie ia decizii în camere de judecată. Conform articolului 59 alineatul (2) din DSt 1990, magistrații sunt numiți de ministrul federal al justiției pentru o perioadă de cinci ani. Judecătorii-avocați sunt

12 — A se vedea printre altele Hotărârea din 17 septembrie 1997, *Dorsch Consult* (C-54/96, Rec., p. I-4961, punctul 23), Hotărârea din 31 mai 2005, *Syfait și alții* (C-53/03, Rec., p. I-4609, punctul 29), precum și Hotărârea din 14 iunie 2007, *Häupl* (C-246/05, Rep., p. I-4673, punctul 16).

aleși de către barourile avocaților pentru o perioadă de cinci ani. Legea nu prevede posibilitatea revocării anticipate a membrilor OBDK. În temeiul articolului 64 alineatul (1) din DSt, membrii OBDK nu sunt ținuti să respecte niciun fel de instrucțiuni. De altfel, nu există niciun fel de împrejurări care să permită punerea la îndoială a independenței membrilor acestei comisii. Detașarea nu este posibilă nici pentru judecătorii-avocați ai OBDK și nici pentru membrii magistrați ai comisiei. Comisia decide pe baza unei proceduri contradictorii și dispune de competențe extinse de control, în temeiul cărora aceasta poate să examineze atât elementele de fapt și de drept, cât și modul de evaluare a mijloacelor de probă. În plus, este vorba despre o instituție cu caracter permanent, element care nu este afectat de faptul că membrii acesteia sunt numiți pentru un număr limitat de ani¹³. OBDK își exercită activitatea în virtutea principiilor legale, mai exact a celor reglementate de RAO și de DSt.

53. În opinia noastră, acest organ prezintă, prin urmare, trăsăturile cerute de jurisprudență pentru a putea fi recunoscut drept instanță în sensul articolului 234 CE. În măsura în care, potrivit indicațiilor cuprinse în decizia de trimitere, deciziile luate de OBDK nu sunt supuse vreunei căi de atac în dreptul intern, OBDK are obligația de a sesiza

cu titlu preliminar Curtea, în conformitate cu articolul 234 al treilea paragraf CE¹⁴.

C — Cu privire la prima întrebare preliminară

54. Prin intermediul primei întrebări preliminare, OBDK solicită să se stabilească dacă Directiva 89/48 se aplică în ceea ce privește cauza principală. În acest scop, ar trebui să se examineze domeniile de aplicare *rationae personae* și *rationae materiae* ale acestei directive.

1. Domeniul de aplicare al Directivei 89/48

a) Domeniul de aplicare *ratione personae*

55. Directiva 89/48 instituie un sistem general de recunoaștere a diplomelor și, mai precis,

13 — A se vedea Hotărârea din 4 martie 1999, Hospital Ingenieure (C-258/97, Rec., p. I-1405).

14 — Prin urmare, este pertinentă interpretarea oferită de Curtea Constituțională austriacă în hotărârea sa din 30 septembrie 2003 (număr de dosar B614/01 ua).

a calificărilor profesionale între statele membre, întemeiat pe principiul recunoașterii reciproce. Potrivit articolului 2 din Directiva 89/48, aceasta are în vedere orice „resortisant al unui stat membru care dorește să-și exercite [...] o profesie reglementată în statul membru gazdă”. Statul membru gazdă este definit la articolul 1 litera (b) din directivă ca fiind „orice stat membru în care un resortisant [al unui stat membru] solicită exercitarea unei profesii reglementate în statul membru respectiv, cu excepția statului în care a obținut diploma sau și-a exercitat, pentru prima oară, profesia respectivă”.

b) Domeniul de aplicare *ratione materiae*

i) Prima și a treia condiție

56. În speță, aceste condiții trebuie să fie considerate îndeplinite în măsura în care domnul Koller este un resortisant comunitar care posedă o diplomă eliberată în Spania, care îi permite accesul la profesia de avocat în acest stat, profesie reglementată¹⁵ în sensul articolului 1 litera (c) din Directiva 89/48, și a cărei recunoaștere o solicită în Austria, stat membru gazdă care este, în același timp, statul său de origine.

57. Este necesar în plus ca titlul de care se prevalează domnul Koller să corespundă definiției „diplomei”, astfel cum a fost precizată în Directiva 89/48, pentru ca aceasta din urmă să poată fi aplicată. În temeiul articolului 1 litera (a) din Directiva 89/48, trei condiții cumulative trebuie să fie îndeplinite pentru ca titlul și/sau experiența profesională a căror recunoaștere se solicită să poată fi considerate diplomă.

58. În primul rând, diploma trebuie să fie eliberată de autoritatea competentă dintr-un stat membru. În acest sens, trebuie amintit, mai întâi, că „diploma”, în sensul articolului 1 litera (a) din Directiva 89/48, poate fi constituită dintr-un ansamblu de titluri¹⁶. În prezenta cauză, această condiție trebuie să fie considerată îndeplinită, deoarece diploma „Licenciado en Derecho” de care se prevalează domnul Koller în speță a fost eliberată de Ministerul Educației și Științelor din Spania, care, în conformitate cu legislația spaniolă, este autorizat să emită diplome pentru

15 — A se vedea, în ceea ce privește profesia de avocat ca profesie reglementată, Hotărârea din 13 noiembrie 2003, Morgenbesser (C-313/01, Rec., p. I-13467, punctul 60), și Hotărârea din 10 decembrie 2009, Pešla (C-345/08, Rep., p. I-11677, punctul 27).

16 — Hotărârea Cavallera (citată la nota de subsol 6), punctul 47, și Hotărârea din 23 octombrie 2008, Comisia/Spania (C-286/06, Rep., p. I-8025, punctul 55).

absolvenții ciclurilor de studii universitare de drept.

59. În al doilea rând, diploma trebuie să ateste că titularul său a urmat cu succes „un ciclu de studii postliceale cu o durată minimă de trei ani sau cu o durată echivalentă la fără frecvență, în cadrul unei universități sau al altei instituții de învățământ superior sau al altei instituții cu un nivel similar și, dacă este cazul, că el a urmat cu succes o formare profesională cerută pe lângă un ciclu de studii postliceale”. Având în vedere faptul că, în cadrul interpretării articolului 1 litera (a) din Directiva 89/48, principalele divergențe privesc această condiție, vom trata acest aspect în final și vom aborda atunci în mod mai detaliat problemele juridice conexe.

60. În al treilea rând, diploma trebuie să permită accesul la o profesie în țara de origine. Cu alte cuvinte, diploma trebuie să permită exercitarea efectivă a unei profesii în statul în care a fost eliberată. Sub rezerva îndeplinirii celei de a doua condiții, această din urmă cerință trebuie considerată de asemenea ca fiind îndeplinită. Astfel, diploma spaniolă pe care domnul Koller a obținut-o în urma omologării diplomei sale austriece îi permite acestuia din urmă să exercite în statul care a eliberat diploma profesia de avocat. Astfel cum explică pe larg guvernul spaniol în observațiile sale, omologarea diplomelor oficiale străine de învățământ superior, obținute în cadrul unor instituții recunoscute, duce la asimilarea, în Spania, a validității oficiale

a acestora cu diploma spaniolă corespunzătoare, în scopuri academice și profesionale. În ceea ce privește, din nou, efectul diplomei oficiale de învățământ superior, trebuie constatat faptul că dispozițiile spaniole prevăd, potrivit observațiilor formulate de guvernul spaniol, că diploma respectivă produce un efect dublu, la nivel academic și profesional, prin care titularul diplomei beneficiază de integralitatea drepturilor academice conferite de diplomă și dispune, în același timp, în mod nelimitat, de dreptul de a exercita profesia în cauză.

ii) A doua condiție

61. Dificultatea de a considera cea de a doua condiție ca fiind îndeplinită rezultă în special din faptul că directiva solicită în mod expres ca titularul diplomei care solicită recunoașterea în statul membru gazdă să fi urmat mai întâi cu succes „un ciclu de studii cu durata minimă de trei ani”.

62. În cazul în care s-ar ține cont doar de formularea acestei dispoziții, la prima vedere

această condiție nu ar putea fi considerată ca fiind îndeplinită, cu atât mai mult cu cât domnul Koller nu a obținut titlul său spaniol care îi conferă acces la profesia de avocat în Spania în termenul obișnuit de patru ani prevăzut în ceea ce privește studiile în cauză – ceea ce ar corespunde cerințelor referitoare la durată ale Directivei 89/48 în ceea ce privește ciclul de studii –, ci în cadrul unei proceduri de omologare, a cărei durată a fost în orice caz mai mică de trei ani. Din decizia de trimitere rezultă astfel că s-au scurs aproximativ doi ani între momentul acordării în Graz a titlului academic de Magister (așa-numitul Sponson) și cel al recunoașterii titlului în Spania¹⁷. Prin urmare, în lipsa unor indicații mai precise, trebuie să se considere că durata procedurii de omologare corespunde acestei perioade de timp.

din Madrid¹⁸. Motivul care a justificat o astfel de examinare completă a cunoștințelor și a aptitudinilor sale în cursul procedurii de omologare a fost faptul că ministerul spaniol competent constatare existența unor diferențe semnificative, în planul formării, între gradul academic austriac și cel spaniol, care trebuiau să fie compensate.

64. Ținând seama de cele menționate mai sus, considerăm că este posibil ca, plecând de la calificarea prevăzută la articolul 1 litera (a) din Directiva 89/48, să se tragă următoarele concluzii:

— Existența unui „ciclu de studii” în sensul articolului 1 litera (a) a doua liniuță din Directiva 89/48

63. Totuși, o astfel de interpretare ar omite faptul că, în urma omologării, domnul Koller a obținut un titlu care corespunde unui ciclu de studii de drept cu o durată de patru ani în Spania. Astfel cum a precizat domnul Koller în observațiile sale, acesta a trebuit, în acest scop, să se supună unei serii de examene care au acoperit diverse domenii ale dreptului. Potrivit observațiilor sale, conținutul materiilor era identic cu cel al studiilor universitare obișnuite de drept ale Universității Autonome

65. În primul rând, procedura de omologare căreia a trebuit să i se supună domnul Koller constituie fără îndoială un „ciclu de studii postliceale” în cadrul unei universități în sensul dispoziției directivei. În acest context, este important, înainte de toate, să se obțină o calificare suplimentară. Astfel cum Curtea

17 — A se vedea p. 13 și următoarele din ordonanța de trimitere.

18 — A se vedea punctul 4 de la pagina 4 din observațiile formulate de domnul Koller.

a menționat în Hotărârea Kraus¹⁹, resortisantul unui stat membru se putea prevala în statul menționat de diploma obținută într-un alt stat membru numai dacă acest document „confirmă deținerea unei calificări suplimentare [în raport cu formarea urmată în statul membru de origine] și dovedește, prin urmare, aptitudinea titularului său de a ocupa un post determinat [...]”. Certificatul de omologare obținut de domnul Koller după ce acesta a promovat examenele nu reprezintă în niciun caz un „act pur formal” sau o „simplă omologare”²⁰ a titlului său de studii austriac, astfel cum subliniază instanța de trimitere în ordonanța sa²¹, ci, dimpotrivă, dovada oficială a unei calificări suplimentare în dreptul spaniol. În această privință, elementele de fapt ale cauzei principale diferă în mod esențial de cele ale cauzei Cavallera, la care fac referire toate părțile în litigiu.

italian, titular al unui titlu de studii superioare de inginer mecanic eliberat de Universitatea din Torino. Pentru a putea exercita această profesie în Italia, persoana în cauză ar fi trebuit, potrivit dreptului italian, să promoveze de asemenea un examen de stat. În locul acestuia, domnul Cavallera a solicitat în Spania Ministerului Educației și Științelor omologarea titlului său de studii italian în vederea asimilării acestuia cu titlul universitar spaniol echivalent, lucru care a avut loc în conformitate cu o procedură de omologare reglementată exclusiv de dispoziții de drept național și care diferă de procedura de recunoaștere instituită în dreptul spaniol pe baza Directivei 89/48. După obținerea recunoașterii, domnul Cavallera a obținut înscrierea în tabloul inginerilor din Catalonia. Cu toate acestea, el nu a exercitat, în afara Italiei, profesia pe care o învățase și nici nu a dobândit o formare suplimentară în Spania.

66. Această cauză avea drept obiect o cerere depusă de domnul Cavallera, resortisant

19 — Hotărârea din 31 martie 1993, Kraus (C-19/92, Rec., p. I-1663, punctul 19).

20 — În Concluziile prezentate la 28 februarie 2008 în cauza Cavallera (C-311/06, Rep., p. I-415, punctul 23), avocatul general Poiares Maduro a constatat în mod corect faptul că părătul nici nu a studiat și nici nu a lucrat în Spania, astfel încât, mai precis, acesta nu a urmat nicio formare de ordin profesional sau academic în acest stat. Din această împrejurare, avocatul general a ajuns pe bună dreptate la concluzia că diploma de inginer mecanic obținută în Spania era rezultatul unei „simple” omologări a titlului universitar/academic italian.

21 — A se vedea pagina 14 din ordonanța de trimitere.

67. În consecință, Curtea a statuat pe bună dreptate în hotărârea pronunțată în cauza respectivă că omologarea spaniolă nu reprezenta dovada niciunei calificări suplimentare și că, prin urmare, aceasta nu îndeplinea cerințele unei „diplome” în sensul articolului 1 litera (a) din Directiva 89/48²². În motivarea hotărârii, Curtea a indicat faptul că nici omologarea, nici înscrierea în tabloul unuia dintre „colegios de ingenieros técnicos industriales” din Catalonia nu au avut la bază

22 — Hotărârea Cavallera (citată la nota de subsol 6), punctele 56-59.

o verificare a calificării sau a experienței profesionale dobândite de domnul Cavallera. În acest context, Curtea a susținut teza potrivit căreia acceptarea, în asemenea împrejurări, a posibilității ca Directiva 89/48 să fie invocată pentru a obține, în Italia, accesul la profesia reglementată care forma obiectul acțiunii principale ar avea ca efect să se permită unei persoane care nu a obținut decât un titlu eliberat în acest stat membru care, în sine, nu conferă accesul la respectiva profesie reglementată să acceadă totuși la această profesie, fără ca titlul de omologare obținut în Spania să dovedească în vreun fel dobândirea unei calificări suplimentare sau a unei experiențe profesionale. Potrivit Curții, un astfel de rezultat ar fi contrar principiului consacrat prin Directiva 89/48, enunțat în al cincilea considerent al acesteia, potrivit căruia statele membre își rezervă dreptul de a stabili nivelul minim de calificare necesară cu scopul de a garanta calitatea muncii depuse pe teritoriul lor²³.

68. Acest risc nu există însă în acțiunea principală, întrucât certificatul de omologare eliberat domnului Koller se bazează în totalitate pe o verificare a calificărilor dobândite de acesta în Spania în cadrul unui program de studii. În ceea ce privește raportul cu diploma obținută în Austria, având în vedere diferențele de necontestat existente între dreptul austriac și cel spaniol, nu ar fi adecvat

să se considere că cunoștințele și calificările obținute în Spania reprezintă numai o completare a studiilor de drept urmate în Austria. Dimpotrivă, trebuie să se considere că formarea urmată în Spania în cursul procedurii de omologare constituie un ciclu de studii independent.

69. Având în vedere faptul că, spre deosebire de Austria, accesul la profesia de avocat nu necesită în Spania nicio experiență profesională și că nu se ține seama, în această privință, decât de „calificările academice” ale unui absolvent, acestea din urmă sunt suficiente pentru a se putea constata existența „calificării profesionale” a titularului unui astfel de certificat.

— Existența unui „ciclu de studii postliceale cu durata minimă de trei ani” în sensul articolului 1 litera (a) a doua liniuță din Directiva 89/48

70. În al doilea rând, faptul că procedura de omologare a durat în mod incontestabil mai puțin de trei ani nu constituie în mod absolut un obstacol în calea recunoașterii unui „ciclu de studii postliceale cu durata minimă de trei

23 — Hotărârea Cavallera (citată la nota de subsol 6), punctul 57.

ani”, astfel cum se prevede la articolul 1 litera (a) a doua liniuță din Directiva 89/48.

71. Astfel, pe de o parte, într-un asemenea caz pare să fie aplicabilă prin analogie clauza de asimilare prevăzută la articolul 1 litera (a) al doilea paragraf din Directiva 89/48. Potrivit acestei dispoziții a directivei, în sensul primului paragraf, se consideră diplome următoarele titluri: orice diplomă, certificat sau alt titlu de calificare oficială sau un ansamblu de astfel de diplome, certificate sau alte titluri acordate de o autoritate competentă dintr-un stat membru numai pe baza unei „pregătiri dobândite în cadrul Comunității și recunoscute de autoritatea competentă din acel stat membru ca având un nivel echivalent și numai dacă conferă aceleași drepturi de acces la o profesie reglementată în acel stat membru”. Această dispoziție care, potrivit concepției sale originale, reglementează „modul de formare” denumit „alternativ” a fost introdusă, astfel cum a explicat Curtea în Hotărârea Beuttenmüller²⁴, cu scopul de a „ține seama de persoanele care nu au absolvit un ciclu de studii superioare cu durata de trei ani, dar care dețin calificările ce le conferă aceleași drepturi profesionale”²⁵. În măsura în care procedura de omologare prevede, la fel ca în cauza principală, o verificare a cunoștințelor de drept spaniol, aceasta constituie într-o

anumită măsură, prin spiritul și finalitatea sa, un mod de formare alternativ la studiile superioare obișnuite urmate în Spania, care are drept rezultat recunoașterea gradelor academice și a titlurilor profesionale străine, conferindu-le acestora, pe teritoriul statului respectiv, aceleași efecte juridice ca și cele ale gradelor și titlurilor naționale. În cazul derulării cu succes a procedurii de omologare, juriștilor străini, precum domnul Koller, li se acordă dreptul de acces la profesia de avocat în Spania, profesie reglementată în această țară.

72. Pe de altă parte, nu este clar de ce domnul Koller ar trebui să fie dezavantajat pentru motivul că a urmat într-o perioadă de doar doi ani și a promovat astfel în Spania, într-o perioadă mai mică decât durata normală a studiilor, o formare juridică ce corespunde, în temeiul dreptului intern, unui ciclu de studii de drept cu durata de patru ani în Spania. Nerecunoașterea la nivelul dreptului comunitar a echivalenței titlului de omologare ar avea, în final, drept urmare faptul că munca sa nu ar fi apreciată în mod pozitiv, ci mai degrabă sancționată, cu atât mai mult cu cât solicitantii care promovează examenul cerut într-un termen mai scurt ar fi dezavantajați față de ceilalți. Acest lucru nu este nici corect și nici conform situației actuale a dreptului comunitar, astfel cum o dovedește, de exemplu, Hotărârea Comisia/Spania²⁶.

24 — Hotărârea din 29 aprilie 2004, Beuttenmüller (C-102/02, Rec., p. I-5405).

25 — „Idem”, punctul 42. Curtea face referire în acest sens la «Raportul către Parlamentul European și Consiliul referitor la situația aplicării sistemului general de recunoaștere a diplomelor de învățământ superior» al Comisiei din 15 februarie 1996, elaborat în conformitate cu articolul 13 din Directiva 89/48/CEE [COM(1996) 46 final].

26 — Hotărârea Comisia/Spania, citată la nota de subsol 16.

73. Obiectul acestei hotărâri se referea la încălcarea de către Spania a Directivei 89/48, în special a articolului 3 din aceasta. Curtea a recunoscut că Spania nu și-a îndeplinit obligațiile prin faptul că a refuzat să recunoască calificarea profesională de inginer obținută în Italia pe baza unei formări universitare desfășurate numai în Spania și prin faptul că a condiționat admiterea la examenele de promovare internă din cadrul funcției publice a inginerilor deținători de titluri profesionale obținute în alt stat membru de recunoașterea universitară a acestor calificări. Referitor la această chestiune, trebuie remarcat faptul că persoanele în cauză erau titulari ai unor diplome eliberate de Universitatea din Alicante (Spania) a căror echivalență fusese recunoscută de Universitățile Politehnice delle Marche (Italia) în temeiul unei convenții-cadru de colaborare. În consecință, acestea obținuseră diploma italiană de „ingegnere civile” (inginer civil). În plus, trebuie menționat faptul că, după obținerea acestei diplome în Italia, persoanele în cauză promovaseră un examen de stat care le abilita să exercite profesia de inginer în acest stat membru.

74. În hotărârea respectivă, Curtea a subliniat mai întâi că articolul 8 alineatul (1) din Directiva 89/48 obligă statul membru gazdă să accepte, în orice caz, drept dovadă a faptului că sunt îndeplinite condițiile pentru recunoașterea unei diplome, certificatele și

documentele eliberate de autoritățile competente din celelalte state membre²⁷. În continuare, Curtea s-a pronunțat într-o anumită măsură împotriva inegalității de tratament a persoanelor care și-au obținut calificările profesionale mai degrabă prin intermediul omologării decât prin urmarea unui ciclu de studii în cadrul unei universități sau instituții de învățământ superior, ajungând la punctele 80 și 81 la constatările următoare:

„Astfel, în speță, deși profesia de inginer de drumuri și poduri este exercitată în Spania, în mod normal, de titularii unei diplome spaniole obținute la capătul a cinci ani de studii, titularului unei diplome eliberate într-un alt stat membru și care abilitază persoana respectivă să exercite aceeași profesie în Spania, eventual după ce a făcut obiectul unor măsuri compensatorii, trebuie să i se recunoască aceleași posibilități de promovare ca titularilor diplomei spaniole. Aceste considerații nu depind de numărul de ani de studii ceruți pentru ca respectivul titular să obțină diploma în cauză.

Într-adevăr, în măsura în care o diplomă eliberată într-un alt stat membru a fost recunoscută în aplicarea Directivei 89/48, eventual după ce au fost impuse măsuri compensatorii, se presupune că aceasta conferă aceleași

27 — Hotărârea Comisia/Spania citată la nota de subsol 16, punctul 61.

calificări profesionale precum diploma spaniolă echivalentă. În aceste condiții, a nu permite titularului unei diplome eliberate într-un alt stat membru să beneficieze de aceleași posibilități de promovare precum titularii diplomei spaniole echivalente, pentru simplul motiv că această diplomă a fost obținută la încheierea unei pregătiri cu o durată mai scurtă, ar echivala cu dezavantajarea titularilor diplomei dintr-un alt stat membru numai pentru că au obținut mai repede calificări echivalente.”

75. Suntem de părere că atât din considerațiile care precedă, cât și din jurisprudența Curții citată anterior se pot trage următoarele concluzii. În primul rând, în scopul de a aprecia dacă se poate vorbi despre existența unui „ciclu de studii postliceale cu o durată minimă de trei ani” în sensul articolului 1 litera (a) a doua liniuță din Directiva 89/48, este lipsit de relevanță dacă titlul în cauză a fost obținut în urma absolvirii unui ciclu de studii universitare obișnuit, cu o durată minimă de trei ani, sau în urma unei proceduri de omologare care a durat mai puțin de trei ani. În realitate, în măsura în care, la fel ca în cauza principală, o astfel de procedură este comparabilă cu un ciclu de studii universitare, în sensul că aceasta prevede o formare pe baza unor cicluri de cursuri și de examene suplimentare, iar titlul corespunzător produce aceleași efecte legale pe teritoriul statului în cauză, cele două titluri trebuie considerate ca fiind echivalente.

76. În ceea ce privește chestiunea aplicării Directivei 89/48 în cauza principală, aspect care constituie obiectul primei întrebări preliminare, lipsa, în anumite circumstanțe, a experienței profesionale este, în principiu, lipsită de relevanță. Trebuie amintit, de altfel, faptul că recunoașterea reciprocă prevăzută de Directiva 89/48 se bazează pe principiul încrederii reciproce²⁸, în sensul că se interzice, în principiu, statului membru gazdă să pună la îndoială echivalența unei calificări profesionale dobândite într-un alt stat membru. În plus, trebuie precizat că, potrivit jurisprudenței constante a Curții²⁹, Directiva 89/48 nu are ca obiect, contrar directiveilor sectoriale referitoare la profesii specifice, armonizarea condițiilor de acces la sau de exercitare a diferitelor profesii cărora aceasta li se aplică. Statele membre continuă să aibă competența de a defini condițiile respective în limitele impuse de dreptul comunitar³⁰.

77. Din această perspectivă, Spania trebuie considerată ca fiind liberă să stabilească accesul la profesia de inginer în Spania atât în temeiul unei decizii de omologare a unei formări

28 — A se vedea punctul 47 din prezentele concluzii.

29 — A se vedea Hotărârea din 7 septembrie 2006, Price (C-149/05, Rec., p. I-7691), punctul 54.

30 — Curtea a arătat că în lipsa armonizării condițiilor de acces la o profesie, statele membre sunt îndreptățite să definească cunoștințele și calificările necesare exercitării acestei profesii și să impună prezentarea unei diplome care atestă deținerea acestor cunoștințe și calificări. A se vedea Hotărârea din 15 octombrie 1987, Heylens și alții (222/86, Rec., p. 4097, punctul 10), Hotărârea din 7 mai 1991, Vlassopoulou (C-340/89, Rec., p. I-2357, punctul 9), Hotărârea din 7 mai 1992, Aguirre Borrell și alții (C-104/91, Rec., p. I-3003, punctul 7), și Hotărârea Peșla (citată la nota de subsol 15), punctul 34. În această privință, a se vedea de asemenea Mengozzi, P., „La direttiva del Consiglio 89/48/CEE relativa ad un sistema generale dei diplomati di istruzione superiore”, in *Le nuove leggi civili commentate*, anul XIII/1990, nr. 3-4, p. 1014.

urmate pe teritoriul unui alt stat membru, cât și pe baza unei diplome care atestă propriile formări, în măsura în care singura cerință prevăzută de articolul 1 litera (a) primul paragraf din Directiva 89/48 constă în a impune ca titlul să ateste „că titularul a urmat cu succes un ciclu de studii postliceale cu o durată minimă de trei ani [...] care arată că titularul are calificarea [...] cerută care îi permite accesul la o profesie reglementată în statul membru respectiv”³¹. Problema de a ști în ce măsură exercitarea unei anumite profesii necesită o cunoaștere precisă a dreptului național trebuie, prin urmare, să fie soluționată exclusiv prin luarea în considerare a dispozițiilor de drept național³². Rezultă, așadar, că, pentru a pune la îndoială chestiunea aplicabilității Directivei 89/48 în cauza principală, Austria, în calitate de stat membru gazdă, nu ar putea invoca în mod util faptul că domnul Koller nu a urmat „stagiul practic” de cinci ani prevăzut de dreptul statului membru respectiv.

78. În măsura în care titlul obținut de domnul Koller prin omologare în Spania produce aceleași efecte juridice precum cele rezultate în urma absolvirii unui ciclu de studii universitare cu durata de patru ani, iar titlul se întemeiază pe calificările suplimentare obținute în statul membru emitent, cum ar fi, de exemplu, o formare constând în cicluri de cursuri sau în examene complementare, trebuie să se plece de la principiul că, în vederea aplicării

Directivei 89/48, cea de a doua condiție a definiției unei „diplome” în sensul articolului 1 litera (a) a doua liniuță este îndeplinită.

c) Concluzie intermediară

79. Rezultă astfel că titlul de calificare invocat de domnul Koller corespunde definiției „diplomei” de la articolul 1 litera (a) din Directiva 89/48. Prin urmare, prezenta cauză se încadrează în domeniul de aplicare al acestei directive.

2. Identificarea unei conduite abuzive în cadrul sistemului general de recunoaștere reciprocă a diplomelor

a) Noțiunea de abuz de drept în dreptul comunitar

80. Nu trebuie să fie confundate aplicabilitatea de principiu a unei directive și posibilitatea

31 — A se vedea Concluziile avocatului general Poiares Maduro prezentate la 28 februarie 2008 în cauza Cavallera (citată la nota de subsol 6), punctul 33.

32 — A se vedea Hotărârea Price (citată la nota de subsol 29), punctul 54.

invocării acesteia. În măsura în care există indicații concrete cu privire la existența unui caz de abuz de drept, posibilitatea de a invoca dreptul comunitar ar trebui să fie exclusă³³. Astfel cum a indicat recent Curtea în Hotărârea Comisia/Spania³⁴ în ceea ce privește interpretarea Directivei 89/48, cetățenii unui stat membru nu pot încerca, prevalându-se de facilitățile create în temeiul tratatului, să se sustragă în mod abuziv de la aplicarea legislației naționale a acestora. În cauza principală, instanța de trimitere pare să sugereze că există o astfel de bănuială de abuz de drept atunci când explică, în ordonanța de trimitere, că, prin modul său de a proceda, domnul Koller urmărește obiectivul de a se sustrage stagiului practic de cinci ani cerut de legislația privind exercitarea profesiei de avocat în Austria³⁵. Acest lucru justifică examinarea aspectului dacă a fost comis un abuz de drept.

81. În dreptul comunitar există noțiunea de abuz de drept³⁶, aceasta avându-și originile în jurisprudența Curții³⁷ și dispunând în prezent de un conținut destul de bine precizat de jurisprudența Curții³⁸. Provenind inițial din domeniul libertăților fundamentale, această noțiune a fost extinsă de Curte la alte domenii specifice ale dreptului comunitar și a făcut obiectul unor evoluții ulterioare. Într-un mod mult simplificat, această

33 — Invocarea în mod abuziv a dreptului comunitar are drept consecință neaplicarea dreptului comunitar la o anumită situație de fapt. Astfel, Curtea a stabilit în Hotărârea din 14 decembrie 2000, *Emsland-Stärke* (C-110/99, Rec., p. I-11569, punctul 51), și în Hotărârea din 11 octombrie 1977, *Cremer* (125/76, Rec., p. 1593, punctul 21), că normele comunitare nu se aplică practicilor abuzive ale operatorilor economici.

34 — Hotărârea Comisia/Spania (citată la nota de subsol 16), punctul 69.

35 — A se vedea p. 3 din ordonanța de trimitere. Indiferent de faptul că un abuz de drept ar fi fost efectiv comis în cauza principală, lucru care nu poate fi constatat decât cu ajutorul unei aprecieri juridice obiective, instanța de trimitere nu este singura care are astfel de bănuială. Riscul presupus că diferențele existente în ceea ce privește formarea juriștilor ar putea genera un „turism” de aspiranți la profesia de avocat este evocat, de exemplu, de Mannino, A., „Anerkennung von Berufsqualifikationen: Anmerkung zu EuGH, C-313/01, 13.11.2003 – Morgenbesser”, în *Zeitschrift für Gemeinschaftsprivatright*, 2004, nr. 5, p. 282, și, în ceea ce privește în special prezenta procedură de trimitere preliminară, a se vedea Goldsmith, J., „Fancy a little law qualification forum shopping?”, în *Law Society Gazette*, disponibilă pe internet, postarea din 4 august 2009, fără a menționa însă în mod expres abuzul de drept.

36 — A se vedea, în ceea ce privește riscul invocării în mod abuziv a dreptului la concediu anual plătit acordat în cursul perioadelor de boală, recunoscut în cadrul dreptului comunitar la articolul 7 din Directiva 2003/88, Concluziile prezentate de noi la 24 ianuarie 2008 în cauza C-520/06, *Stringer și alții*, Rep., p. I-179, nr. 80. La nota de subsol 53 am definit abuzul de drept ca fiind utilizarea unui drept într-un mod contrar scopului acestuia și care limitează posibilitatea de exercitare a unui drept existent. Aceasta înseamnă că exercitarea unui drept existent din punct de vedere formal este limitată prin aplicarea principiului bunei-credințe. Chiar și persoana care dispune de un drept formal, care poate fi realizat în justiție, nu poate să îl exercite în mod abuziv. A se vedea în același sens Creifelds, *Rechtswörterbuch* (Dicționar juridic, editat de Klaus Weber), ediția a șaptesprezecea, München, 2002, p. 1109, potrivit căruia exercitarea unui drept obiectiv este considerată ca fiind abuzivă atunci când invocarea dreptului este contrară bunei-credințe din motive legate de circumstanțele prezente în speță, chiar dacă acest lucru este conform din punct de vedere formal legislației în vigoare.

37 — A se vedea Hotărârea din 7 februarie 1979, *Knooks* (115/78, Rec., p. 399, punctul 25), Hotărârea din 3 octombrie 1990, *Bouchoucha* (C-61/89, Rec., p. I-3551, punctul 14), Hotărârea din 7 iulie 1992, *Singh* (C-370/90, Rec., p. I-4265, punctul 24), Hotărârea din 12 mai 1998, *Kefalas și alții* (C-367/96, Rec., p. I-2843, punctul 20), Hotărârea din 9 martie 1999, *Centros* (C-212/97, Rec., p. I-1459, punctul 24), Hotărârea din 23 martie 2000, *Diamantis* (C-373/97, Rec., p. I-1705, punctul 33), Hotărârea din 21 noiembrie 2002, *X și Y* (C-436/00, Rec., I-10829, punctele 41 și 45), Hotărârea din 30 septembrie 2003, *Inspire Art* (C-167/01, Rec., p. I-10155, punctul 136), Hotărârea din 21 februarie 2006, *Halifax și alții* (C-255/02, Rec., p. I-1609, punctul 68), Hotărârea din 12 septembrie 2006, *Cadbury Schweppes și Cadbury Schweppes Overseas* (C-196/04, Rec., p. I-7995, punctul 35), Hotărârea din 21 februarie 2008, *Part Service* (C-425/06, Rep., p. I-897, punctul 42), și Hotărârea din 25 iulie 2008, *Metock și alții* (C-127/08, Rep., p. I-6241, punctul 75).

38 — A se vedea de asemenea Concluziile avocatului general Poiares Maduro prezentate la 28 februarie 2008 în cauza *Cavallera* (citată la nota de subsol 20), punctul 43 și următoarele. Potrivit lui Baudenbacher, L. M., „Außer Spesen nicht gewesen – Die Spanienreise des italienischen Ingenieurs Cavallera”, în *European Law Reporter*, 6/2009, p. 213 și următoarele, și „Überlegungen zum Verbot des Rechtsmissbrauchs im Europäischen Gemeinschaftsrecht”, în *Zeitschrift für Europarecht, internationales Privatrecht und Rechtsvergleichung*, 2008, p. 205 și următoarele, nu trebuie exclus ca, în viitor, Curtea să dezvolte în continuare jurisprudența referitoare la abuzul de drept. Autorul împarte jurisprudența privind abuzul de drept în două categorii: în cadrul primei categorii, o persoană invocă în mod abuziv dreptul comunitar pentru a se sustrage de la aplicarea dreptului național, iar în cadrul celei de a doua categorii, există o exercitare în mod abuziv sau fraudulos a anumitor drepturi care decurg din dreptul comunitar.

noțiune poate fi înțeleasă drept un principiu de interzicere a practicilor abuzive, potrivit căruia „justițiabilii nu ar putea invoca în mod fraudulos sau abuziv normele comunitare”³⁹. Curtea consideră că, pentru a se putea stabili că există o practică abuzivă, trebuie, pe de o parte, să rezulte dintr-un ansamblu de elemente obiective că, în pofida respectării formale a condițiilor prevăzute de reglementarea comunitară, obiectivul urmărit de această reglementare nu a fost atins. Pe de altă parte, acest lucru necesită existența unui element subiectiv care constă în dorința de a obține un avantaj rezultat din reglementarea comunitară prin crearea în mod artificial a condițiilor necesare pentru obținerea sa⁴⁰.

ale unei practici abuzive sunt întrunite în acțiunea principală⁴¹, Curtea, pronunțându-se asupra trimiterii preliminare, poate totuși oferi precizări destinate să orienteze instanța națională în interpretarea pe care aceasta o va efectua⁴².

b) Apreciere din punctul de vedere al obiectivelor directivei

83. Aprecierea aspectului dacă există într-adevăr un abuz de drept nu ar trebui să aibă loc în mod abstract, fără a ține seama de obiectivele directivei. Sistemul general de recunoaștere instituit prin Directiva 89/48 urmărește tocmai să permită resortisanților unui stat membru, abilitați să exercite o profesie reglementată într-un stat membru,

82. Cu toate că este de competența instanței naționale să verifice dacă elementele constitutive

39 — A se vedea Hotărârea Kefalas și alții (citată la nota de subsol 37), punctul 20, Hotărârea Diamantis (citată la nota de subsol 37), punctul 33, Hotărârea Halifax și alții (citată la nota de subsol 37), punctul 68, și Hotărârea Cadbury Schweppes și Cadbury Schweppes Overseas (citată la nota de subsol 37), punctul 35.

40 — A se vedea Hotărârea Emsland-Stärke (citată la nota de subsol 33), punctele 52 și 53, și Hotărârea din 21 iulie 2005, Eichsfelder Schlachtbetrieb GmbH/Hauptzollamt Hamburg-Jonas (C-515/03, Rec., p. I-7355, punctul 39). A se vedea de asemenea Concluziile prezentate de noi la 10 februarie 2010 în cauza C-569/08, Internetportal, Rep., p. I-4871, punctul 113.

41 — A se vedea Hotărârile Eichsfelder Schlachtbetrieb (citată la nota de subsol 40), punctul 40, și Halifax și alții (citată la nota de subsol 37), punctul 76. Dacă în hotărârea din 13 martie 2008, pronunțată în cauza cu număr de dosar B 1098/06, Curtea Constituțională austriacă nu a putut stabili existența niciunui abuz de drept în cazul comportamentului domnului Koller (a se vedea punctul 2.3.8 din hotărâre: „Din considerațiile enunțate mai sus și din faptul că recurentul exercită profesia de «abogado» [avocat] rezultă că, astfel cum reiese, de altfel, din certificatul eliberat de ordinul avocaților din Madrid, prezentat de recurent, faptul de a-l acuza pe recurent de comiterea unui abuz de drept este lipsit de orice fel de relevanță”). Trebuie totuși constatat că noțiunea de abuz de drept care prezintă relevanță în speță ține de dreptul comunitar, că aceasta prezintă trăsături specifice și că aceasta poate fi interpretată în mod autonom. Instanței naționale îi revine sarcina de a verifica, pe baza criteriilor de drept comunitar, dacă a fost comis un abuz de drept în cauza principală.

42 — A se vedea Hotărârea din 17 octombrie 2002, Payroll și alții (C-79/01, Rec., p. I-8923, punctul 29), și Hotărârea Halifax și alții (citată la nota de subsol 37), punctele 76 și 77.

accesul la aceeași profesie în alte state membre⁴³. Curtea a apreciat, așadar, că faptul că un resortisant al unui stat membru care dorește să exercite o profesie reglementată optează pentru exercitarea acesteia în statul membru pe care l-a ales nu poate constitui, în sine, o utilizare abuzivă a sistemului general de recunoaștere instituit prin Directiva 89/48. Astfel cum Curtea a constatat de asemenea, dreptul resortisanților unui stat membru de a alege în ce stat membru doresc să își obțină calificarea profesională este inerent exercitării, în cadrul pieței unice, a libertăților fundamentale garantate prin Tratatul CE⁴⁴.

84. Având în vedere aceste principii ale jurisprudenței, nu poate fi contestat faptul că un resortisant al unui stat membru dorește să obțină recunoașterea diplomei sale de către țara sa de origine, după ce a absolvit un ciclu de studii postliceale de bază în țara sa de origine și a obținut ulterior o calificare suplimentară într-un alt stat membru ales de acesta. În calitate de cetățean al Uniunii, acesta are posibilitatea de a invoca dreptul la libera circulație și de a studia și/sau a lucra în străinătate, fără a avea temerea că, în cazul reînținerii în țara sa de origine, va fi

dezavantajat în ceea ce privește parcursul său academic și/sau profesional. Această garanție corespunde, de altfel, obiectivului care vizează eliminarea între statele membre a obstacolelor care stau în calea liberei circulații a persoanelor, astfel cum este enunțat în primul considerent al Directivei 89/48. Bineînțeles, persoanele fizice pot de asemenea invoca acest drept în propria lor țară de origine.

85. Ipoteza descrisă mai sus este, la rândul său, conformă obiectivului care vizează realizarea într-o măsură cât mai extinsă posibil a liberei circulații a serviciilor, astfel cum se rezultă din primul considerent al Directivei 89/48, întrucât aceasta urmărește, pe de o parte, să favorizeze efectuarea unui serviciu de formare al unei instituții a unui stat membru pe teritoriul unui alt stat membru. Calificarea academică/profesională obținută în străinătate aduce beneficii în mod clar statului de origine a unui resortisant al Uniunii, în măsura în care acest stat membru acordă o importanță deosebită faptului ca acești resortisanți să beneficieze de o formare de cea mai bună calitate. Acest lucru contribuie de asemenea la crearea unei piețe europene a muncii care nu poate fi realizată decât dacă există o piață a formării la nivel european. Or, pe de altă parte, libera prestare a serviciilor se concretizează de asemenea prin posibilitatea ca prestațiile privind serviciile oferite de avocați să fie oferite în cadrul raporturilor

43 — Hotărârea Comisia/Spania (citată la nota de subsol 16), punctul 70.

44 — *Ibid.*, punctul 72, și Hotărârea din 4 decembrie 2008, Chatzithanas (C-151/07, Rep., p. I-9013, punctul 32).

juridice transfrontaliere⁴⁵. Acestea din urmă presupun astfel deținerea de cunoștințe privind dreptul celorlalte state membre, care să fie dobândite de preferință prin urmarea unei formări suplimentare la fața locului. Acest obiectiv⁴⁶ este promovat prin recunoașterea de către statul membru gazdă a unei calificări juridice dobândite în străinătate referitoare la dreptul statului membru în cauză.

formări complementare sau prin dobândirea unei experiențe profesionale într-un alt stat membru. Nu se poate considera că a avut loc o veritabilă „întrepătrundere economică și socială”⁴⁸, astfel cum rezultă din obiectivul pieței interne prevăzut la articolul 1 litera (c) din Tratatul CE, decât în cazul în care persoana în cauză a urmat o formare de acest tip sau a dobândit o experiență profesională. Având în vedere faptul că s-a stabilit deja că domnul Koller obținuse o calificare profesională care corespunde⁴⁹ unui „ciclu de studii postliceale” în sensul articolului 1 litera (a) a doua liniuță, condițiile care privesc recunoașterea unui abuz de drept nu sunt în mod clar îndeplinite.

86. Astfel cum avocatul general Poirares Maduro a recunoscut în mod corect în Concluziile prezentate în cauza Cavallera⁴⁷, faptul că un resortisant comunitar ar putea să profite de un acces mai avantajos la o profesie într-un alt stat membru decât acela în care și-a urmat studiile și faptul că acesta face uz de această posibilitate nu trebuie calificat, în sine, ca fiind un abuz de drept. În schimb, în speță nu trebuie să se recunoască un abuz de drept decât în cazul în care cetățeanul Uniunii nu a făcut uz în mod efectiv de dreptul său la liberă circulație, de exemplu prin urmarea unei

3. Concluzie

45 — A se vedea Goll, U., „Anerkennung der Hochschuldiplome in Europa: Wunsch und Wirklichkeit”, în *Europäische Integration und globaler Wettbewerb*, p. 196, care consideră că un jurist al unui stat membru care dorește să susțină proba de aptitudine în statul membru gazdă nu se stabilește probabil în statul membru respectiv pentru a acorda asistență în domeniul accidentelor rutiere sau pentru a desfășura proceduri de construcție referitoare la locuințe unifamiliale. În cazul său, este vorba mai degrabă despre a interveni în domenii juridice specifice care prezintă o anumită importanță în cardul raporturilor juridice internaționale și în cazul cărora ceea ce contează în primul rând sunt cunoștințele pe care persoana în cauză le-ar putea aduce în ceea ce privește ordinea juridică străină.

46 — În acest sens, a se vedea de asemenea Kraus, D., „Diplomas and the recognition of professional qualifications in the case law of the European Court of Justice”, în *A true European*, 2003, p. 248, care consideră că dreptul de care beneficiază un cetățean al Uniunii de a lucra și a se stabili într-un alt stat membru ar fi lipsit de sens dacă diplomele și calificările profesionale ale persoanei în cauză nu ar fi recunoscute în străinătate.

47 — Concluziile avocatului general Poirares Maduro prezentate la 28 februarie 2008 în cauza Cavallera (citate la nota de subsol 20), punctul 51.

87. În consecință, trebuie să se răspundă la prima întrebare preliminară că noțiunea

48 — În acest sens, a se vedea Concluziile avocatului general Poirares Maduro prezentate la 28 februarie 2008 în cauza Cavallera (citate la nota de subsol 20), punctul 56.

49 — A se vedea punctul 68 din prezentele concluzii.

„diplomă” în sensul articolului 1 litera (a) din Directiva 89/48 cuprinde titlurile eliberate de autoritatea unui alt stat membru din conținutul cărora reiese că solicitantul îndeplinește, în statul respectiv, condițiile profesionale care guvernează accesul la o profesie reglementată și care, cu toate că nu atestă promovarea unui ciclu de studii universitare cu o durată minimă de trei ani în acel stat, se întemeiază pe recunoașterea unui titlu de studii corespunzător, obținut în statul membru gazdă, în măsura în care o astfel de recunoaștere se bazează pe calificări suplimentare, cum ar fi o formare constând în cicluri de studii și în examene complementare, obținute în statul membru care a emis titlul.

aptitudine, în lipsa dovezii privind experiența practică prevăzute de dreptul național.

89. După ce am confirmat aplicabilitatea Directivei 89/48 în cadrul examinării primei întrebări preliminare, trebuie să verificăm în continuare dacă dreptul intern respectă cerințele directivei. În acest context, este necesar să se determine dacă, prin derogare de la principiul recunoașterii reciproce, Austria îi poate cere domnului Koller, titular atât al titlului austriac de „Magister der Rechtswissenschaften”, cât și al titlului spaniol de „Licenciado en Derecho”, precum și al autorizației de a utiliza titlul profesional de „abogado”, să urmeze o formare practică cu o anumită durată drept condiție pentru a i se permite acestuia să se prezinte la proba de aptitudine.

D – Cu privire la a doua întrebare preliminară

88. Prin intermediul celei de a doua întrebări, instanța de trimitere solicită, în esență, să se stabilească dacă Directiva 89/48 se opune unei norme de drept intern în temeiul căreia titularului unei diplome de tipul celei descrise în cadrul primei întrebări preliminare nu i se poate permite să se prezinte la proba de

90. Articolul 4 alineatul (1) litera (b) din Directiva 89/48 reprezintă temeiul juridic al unei astfel de măsuri naționale. Totuși, sensul acestei dispoziții a directivei nu devine accesibil unui practician al dreptului decât după prezentarea unor explicații cu privire la mecanismul de recunoaștere reciprocă care stă la baza directivei, precum și cu privire la jurisprudența relevantă a Curții.

1. Lipsa automatismului în cadrul procedurii de recunoaștere reciprocă

91. Trebuie să facem referire mai întâi la articolul 3 alineatul (1) din Directiva 89/48, care pune în aplicare principiul încrederii reciproce în ceea ce privește recunoașterea diplomelor⁵⁰, prin faptul că prevede că statul membru gazdă care condiționează accesul la o profesie de posesia unei diplome nu îi poate refuza resortisantului unui stat membru, din motiv de calificare necorespunzătoare, accesul la profesia respectivă, în măsura în care solicitantul deține o diplomă cerută într-un alt stat membru pentru accesul la respectiva profesie pe teritoriul său ori pentru exercitarea acesteia, diploma fiind obținută într-un stat membru. De altfel, trebuie să se facă trimitere la articolul 8 alineatul (1) din Directiva 89/48, menționat deja, care impune statului membru gazdă obligația de a recunoaște certificatele eliberate în această privință de autoritățile altor state membre.

a) Hotărârea Morgenbesser din 13 noiembrie 2003

92. Astfel cum a precizat deja Curtea în Hotărârea Morgenbesser⁵¹, Directiva 89/48 nu prevede în niciun caz că recunoașterea unei

diplome trebuie să aibă loc în mod automat⁵². Mai mult, rezultă că revine autorității competente obligația de a verifica, în conformitate cu principiile enunțate de Curte în Hotărârile Vlassopoulou⁵³ și Fernández de Bobadilla⁵⁴, citate anterior, dacă și în ce măsură cunoștințele atestate de diploma acordată în alt stat membru și calificările sau experiența profesională obținute în acest stat, precum și experiența dobândită în statul membru în care candidatul solicită înscrierea trebuie considerate ca îndeplinind, fie și parțial, condițiile cerute în vederea obținerii accesului la activitatea în cauză⁵⁵.

93. Procedura examinării trebuie să permită autorităților statului membru gazdă să se asigure în mod obiectiv că diploma străină atestă, în beneficiul titularului său, cunoștințe și calificări, dacă nu identice, cel puțin echivalente celor atestate de diploma națională. Această apreciere a echivalenței titlului străin trebuie făcută exclusiv ținând seama de gradul cunoștințelor și al calificărilor a cărui prezumție o permite acesta în beneficiul

52 — *Ibid*, punctul 44.

53 — Hotărârea Vlassopoulou (citată la nota de subsol 30).

54 — Hotărârea din 8 iulie 1999, Fernández de Bobadilla (C-234/97, Rec., p. I-4773).

55 — Hotărârea Morgenbesser (citată la nota de subsol 15), punctul 67.

50 — A se vedea Pertek, J., *op. cit.* (nota de subsol 9), p. 637, care consideră de asemenea că principiul încrederii reciproce este consacrat la articolul 3 alineatul (1) din Directiva 89/48.

51 — Hotărârea Morgenbesser (citată la nota de subsol 15).

titularului, având în vedere natura și durata studiilor și a formării practice aferente⁵⁶.

dobândite în statul membru gazdă, fie în cadrul unui ciclu de studii, fie al unei experiențe practice, în scopul stabilirii însușirii cunoștințelor lipsă⁵⁹.

94. În cadrul acestei examinări, un stat membru poate lua însă în considerare diferențe obiective care privesc atât cadrul juridic al profesiei în cauză în statul membru de proveniență, cât și domeniul de activitate al acesteia. În cazul profesiei de avocat, despre care este vorba în speță, un stat membru este, așadar, îndreptățit, potrivit Curții, să efectueze o examinare comparativă a diplomelor ținând seama de diferențele evidențiate între ordinele juridice naționale în cauză⁵⁷.

b) Hotărârea Pešla din 10 decembrie 2009

96. Compatibilitatea cu cerințele dreptului comunitar a unei astfel de examinări comparative realizate de autoritățile statului membru gazdă cu privire la calificările profesionale obținute în alt stat membru a fost confirmată în mod expres de către Curte în Hotărârea din 10 decembrie 2009 pronunțată în cauza C-345/08 (Pešla), referitoare la calificarea în vederea exercitării profesiei de avocat⁶⁰.

95. Dacă această examinare comparativă a diplomelor determină constatarea corespondenței dintre cunoștințele și calificările atestate de diploma străină și cele impuse de dispozițiile naționale, statul membru trebuie să admită că această diplomă îndeplinește condițiile impuse de acestea. Dacă, în schimb, comparația nu evidențiază decât o corespondență parțială între aceste cunoștințe și calificări, statul membru gazdă este îndreptățit să impună ca persoana interesată să demonstreze că a dobândit cunoștințele și calificările lipsă⁵⁸. În această privință, revine autorităților naționale competente sarcina de a aprecia valoarea cunoștințelor

97. Această cauză avea drept obiect cererea formulată de domnul Pešla, resortisant polonez, privind admiterea la stagiul de pregătire în vederea exercitării profesiilor juridice în Germania. Domnul Pešla urmărea cu succes un ciclu de studii de drept în țara sa de origine și a obținut, ulterior, în cadrul unui program de formare juridică germano-poloneză, titlul academic de „Master of German and Polish Law”, precum și titlul academic de „Bachelor of German and Polish Law”. Autoritățile

56 — *Ibid*, punctul 68. A se vedea de asemenea Hotărârea Pešla (citată la nota de subsol 15), punctul 39.

57 — Hotărârea Morgenbesser (citată la nota de subsol 15), punctul 69.

58 — A se vedea de asemenea punctul 70. A se vedea în plus Hotărârea Pešla (citată la nota de subsol 15), punctul 40.

59 — Hotărârea Morgenbesser (citată la nota de subsol 15), punctul 71. A se vedea de asemenea Hotărârea Pešla (citată la nota de subsol 15), punctul 41.

60 — Hotărârea Pešla (citată la nota de subsol 15), punctul 41.

germane au respins cererea având ca obiect obținerea unei declarații de echivalență pentru motivul că cunoștințele de drept străin nu pot fi recunoscute ca echivalente, având în vedere diferențele existente în raport cu dreptul german. În plus, autoritățile germane au subliniat faptul că cunoștințele de drept german necesare pentru creditele obținute de domnul Pešla în cadrul programului de Master of German and Polish Law au un nivel net inferior celui al probelor scrise din cadrul primului examen de stat referitor la materiile obligatorii. În decizia de respingere se precizează totuși că domnul Pešla ar putea, dacă solicită acest lucru, să participe la un examen de aptitudine⁶¹.

98. „În această hotărâre, Curtea a confirmat, în esență, poziția juridică a autorităților germane. Astfel, aceasta a constatat, printre altele, că ”cunoștințele atestate de diploma conferită într-un alt stat membru și calificările și/sau experiența profesională obținute în alte state membre, precum și experiența dobândită în statul membru în care candidatul solicită să se înscrie *trebuie examinate în raport cu calificarea profesională impusă de reglementarea statului membru gazdă*”⁶².

99. Curtea a recunoscut pe bună dreptate în acest context că, în ceea ce privește accesul

la profesiile juridice în statul membru gazdă, cunoașterea dreptului statului membru în cauză avea un caracter decisiv. Aceasta a precizat că această cunoaștere nu ar putea fi înlocuită pur și simplu cu anumite cunoștințe în domeniul dreptului statului de origine, și aceasta chiar și în cazul în care studiile juridice ale celor două state membre ar fi comparabile atât din punctul de vedere al nivelului formării obținute, cât și al eforturilor depuse în acest sens. Pentru a demonstra absurditatea argumentației contradictorii susținute de domnul Pešla, Curtea a menționat că o astfel de argumentație, „împinsă până la ultimele sale consecințe, ar însemna să admită că *un candidat ar putea avea acces la stagiul de pregătire fără a avea nici cele mai mici cunoștințe nici de drept german, nici de limba germană*”⁶³.

100. În plus, Curtea a precizat că „atunci când autoritățile unui stat membru examinează cererea unui resortisant al unui alt stat membru care are ca obiect obținerea accesului la o perioadă de formare practică în vederea exercitării ulterioare a unei profesii juridice reglementate, precum un stagiul de pregătire, articolul 39 CE *nu impune*, prin el însuși, ca aceste autorități să solicite din partea candidatului, în cadrul examinării echivalenței impuse de dreptul comunitar, numai un nivel de cunoștințe juridice *inferior* celor atestate de calificarea necesară în acest

61 — *Ibid.*, punctele 12-15.

62 — *Ibid.*, punctul 45, sublinierea noastră.

63 — *Ibid.*, punctul 46, sublinierea noastră.

stat membru pentru a avea acces la o astfel de perioadă de formare practică”⁶⁴.

impuse cerințe inferioare în ceea ce privește cunoștințele juridice ale solicitantului în raport cu cele care sunt atestate prin calificările cerute în statul membru respectiv în vederea obținerii accesului la această perioadă de formare practică⁶⁸.

c) Concluzii

101. În raport cu prezenta procedură preliminară, rezultă din jurisprudența Curții menționată anterior că recunoașterea unei diplome în statul membru gazdă nu trebuie să aibă loc în mod automat⁶⁵. Dimpotrivă, acest stat este abilitat să verifice, în cadrul unei proceduri de examinare comparativă, echivalența diplomei străine cu titlul corespunzător existent pe teritoriul său⁶⁶. În ceea ce privește titlurile academice juridice, trebuie să se considere, în principiu, că sistemele juridice ale statelor membre sunt diferite, astfel încât, în temeiul dreptului comunitar, statul membru gazdă are dreptul de a cere titularului unei diplome să dispună de cunoștințe precise referitoare la dreptul statului membru gazdă⁶⁷. Din punctul de vedere al dreptului comunitar, este cu siguranță admisibil, fără a fi însă obligatoriu, ca, în vederea protejării interesului liberei circulații a lucrătorilor, să fie

102. Curtea a dezvoltat aceste principii în cadrul interpretării dispozițiilor de drept primar cuprinse în articolele 39 CE și 43 CE privind libera circulație și libertatea de stabilire a lucrătorilor. Supremația dreptului derivat impune ca, în momentul cercetării celei de a doua întrebări preliminare, să ne întemeiem în primul rând pe Directiva 89/48. Cu toate acestea, această circumstanță nu se opune unei interpretări a Directivei 89/48 în lumina principiilor menționate mai sus, deoarece directiva a fost adoptată tocmai în scopul punerii în aplicare a libertăților fundamentale, lucru ce rezultă din temeiul juridic ales, precum și din primul considerent al directivei⁶⁹.

64 — *Ibid.*, punctul 65, sublinierea noastră.

65 — A se vedea punctul 92 din prezentele concluzii. În acest sens, a se vedea de asemenea Mengozzi, P., *op. cit.* (nota de subsol 30), p. 1015, Pertek, J., *op. cit.* (nota de subsol 9), p. 638, care consideră că Directiva 89/48 coordonează recunoașterea reciprocă a diplomelor echivalente, dar exclude orice fel de automatism. A se vedea în același sens Kraus, D., *op. cit.* (nota de subsol 46), p. 253, care subliniază faptul că din Tratatul CE sau din Directiva 89/48 nu decurge nicio recunoaștere automată și necondiționată a diplomelor străine de către statele membre.

66 — A se vedea punctele 92-95 și 98-100 din prezentele concluzii.

67 — A se vedea punctul 99 din prezentele concluzii.

68 — A se vedea punctul 100 din prezentele concluzii.

69 — A se vedea în acest sens, de asemenea, Görlitz, N., *op. cit.* (nota de subsol 9), p. 845, care deduce din alegerea temeiurilor juridice și din primul considerent al Directivei 89/48 că aceasta constituie un act de drept derivat care are drept scop în mod precis punerea în aplicare a libertăților fundamentale și, în special în speță, libera circulație. Autorul consideră că preambulul directivei stabilește o legătură normativă între activitățile profesionale cărora li se aplică libertățile fundamentale și directivă. A se vedea de asemenea Carnelutti, A., „L'Europe des professions libérales: la reconnaissance mutuelle des diplômes d'enseignement supérieur”, în *Revue du marché unique européen*, 1991, nr. 1, p. 35, care consideră că directiva reprezintă un „manual” al principiilor jurisprudențiale ale Curții în domeniul recunoașterii reciproce a diplomelor.

2. Temeiul juridic reprezentat de articolul 4 alineatul (1) litera (b) din Directiva 89/48

asistență cu privire la dreptul național⁷⁰. Rezultă astfel că Austria este îndreptățită să ceară ca persoana interesată să susțină examenul în vederea exercitării profesiei de avocat, cu condiția ca acesta să corespundă definiției „probei de aptitudine”.

103. Jurisprudența citată anterior oferă indicații importante în vederea interpretării articolului 4 alineatul (1) litera (b) din Directiva 89/48, întrucât această dispoziție privește măsurile pe care un stat membru gazdă este abilitat să le ia în ceea ce privește recunoașterea diplomelor străine după finalizarea examinării comparative a calificărilor solicitantului. Printre aceste măsuri se numără posibilitatea de a cere, în anumite condiții, ca solicitantul să urmeze un stagiu de adaptare care să nu depășească trei ani sau să susțină o probă de aptitudine.

a) Examenul de avocat ca „probă de aptitudine” în sensul articolului 1 litera (g)

104. Potrivit articolului 4 alineatul (1) litera (b) al doilea paragraf din directivă, solicitantul dispune, în principiu, de libertatea de a alege. Pentru profesiunile a căror exercitare presupune o cunoaștere precisă a dreptului intern și care au ca element esențial și constant al activității furnizarea de informații și de asistență privind dreptul intern, statul membru gazdă poate impune, prin derogare de la acest principiu, fie o perioadă de adaptare, fie o probă de aptitudine. Acest lucru acoperă în mod neîndoielnic profesia de avocat, întrucât acesta acordă consultanță și/sau

105. Examenul de avocat prevăzut la articolul 1 din RAPG corespunde definiției „probei de aptitudine” prevăzute la articolul 1 litera (g) din Directiva 89/48, întrucât se referă exclusiv la cunoștințele profesionale ale solicitantului. Acest examen permite verificarea aptitudinii solicitantului privind exercitarea profesiei de avocat în conformitate cu cerințele din Austria. Aceste cerințe sunt

70 — A se vedea de asemenea Visée, J.-M., *op. cit.* (nota de subsol 11), p. 212, care consideră că articolul 4 alineatul (1) litera (b) al doilea paragraf din Directiva 89/48 se aplică profesilor juridice și, înainte de toate, profesiei de avocat. A se vedea de asemenea Baldi, R., „La liberalizzazione della professione forense nel quadro della direttiva comunitaria 21 dicembre 1988 (89/48 CEE)”, în *Revista di diritto internazionale privato e processuale*, 1991, anul XXVII, nr. 2, p. 349, care nu are nicio îndoială cu privire la faptul că această dispoziție a directivei se referă în mod direct la profesia de avocat. În raportul său către Parlamentul European și Consiliul privind aplicarea sistemului general de recunoaștere a diplomelor de învățământ superior, instituit în conformitate cu articolul 13 din Directiva 89/48/CEE [COM(96) 46 final], p. 25, Comisia indică faptul că statele membre au interpretat respectiva dispoziție în sensul că aceasta include avocații, judecătorii și alți membri ai corpului judecătoresc, funcționarii care dețin calificări juridice, agenții specializați în materie de brevete, consilierii fiscali, auditorii de conturi și auditorii contabili.

prevăzute la articolul 1 din RAPG, conform căruia acest examen trebuie să ateste „aptitudinea solicitantului de a conduce și de a desfășura demersurile aferente cauzelor de drept public și privat încredințate unui avocat, precum și capacitatea sa de a întocmi acte și opinii juridice și de a prezenta într-un mod ordonat, în scris și oral, elementele de drept și de fapt ale unei cauze”. În calitate de stat membru gazdă, Austria are, potrivit dreptului comunitar, dreptul⁷¹ de a stabili aceste cerințe în conformitate cu principiile dezvoltate de jurisprudența Curții. Articolul 1 litera (g) din Directiva 89/48 conferă Austriei de asemenea dreptul de a stabili „modalitățile” de desfășurare a acestei „probe de aptitudine”.

profesia reglementată în statul membru de origine sau de proveniență al solicitantului, iar această diferență se caracterizează printr-o educație și o formare specifice cerute în statul membru gazdă și care se referă la materii fundamentale diferite față de cele specificate în diploma prezentată de solicitant.

i) O activitate profesională nereglementată în statul membru de origine sau de proveniență al solicitantului

107. „Stagiul practic” reglementat în Austria în conformitate cu articolul 1 alienatul (2) litera d) din RAO, care nu este însă prevăzut în cadrul formării pentru profesia de avocat în Spania, este considerat „activitatea profesională” care „nu face parte din profesia reglementată în statul de proveniență al solicitantului”.

b) Condiții în care statul gazdă poate cere susținerea unei probe de aptitudine

106. Din articolul 4 alineatul (1) litera (b) a doua liniuță din Directiva 89/48 rezultă că statul membru gazdă poate cere ca solicitantul să susțină o probă de aptitudine dacă profesia reglementată în statul membru gazdă implică una sau mai multe activități profesionale reglementate care nu se regăsesc în

ii) Diferență esențială în cadrul formării

108. Diferența esențială care, potrivit articolului 4 alineatul (1) litera (b) a doua liniuță, trebuie să conștie într-o formare specifică cerută în statul membru gazdă trebuie considerată ca fiind legată de faptul că accesul la profesia de avocat în Austria nu este permis în cele din urmă decât persoanelor care, după ce au promovat ciclul de studii universitare

71 — A se vedea punctul 101 din prezentele concluzii.

de bază, promovează examenul de avocat și urmează stagiul practic de cinci ani. Astfel, în conformitate cu articolul 1 alineatele (1) și (2) din RAO, este vorba despre condițiile care guvernează înscrierea în ordinul avocaților, care acordă dreptul de a exercita profesia de avocat. În schimb, în Spania, în acest scop, este suficient ca persoana în cauză să obțină titlul de „Licenciado en Derecho”, să urmeze cu succes ciclul de studii universitare și să se înscrie în baroul avocaților. Având în vedere faptul că formarea în vederea exercitării profesiei de avocat nu necesită nicio experiență practică în Spania, această diferență trebuie considerată ca fiind esențială.

iii) Cu privire la materiile care nu sunt acoperite de diploma eliberată de statul de proveniență

109. În final, statul membru gazdă nu poate cere solicitantului să susțină o probă de aptitudine decât în cazul în care această diferență se referă la materii fundamentale diferite față de cele specificate de diploma cerută în statul membru gazdă.

— Calificările obținute în Spania

110. Rezultă atât din Directiva 89/48, cât și din jurisprudența Curții⁷² că trebuie să se

țină seama de eventualele cunoștințe de care solicitantul dispune deja, de exemplu în ceea ce privește dreptul statului membru gazdă. În acest context, faptul că domnul Koller a urmat cu succes nu doar un ciclu de studii postliceale în Spania, ci și ciclul de studii juridice de bază în Austria, absolvit anterior, ar putea juca un rol esențial, cu atât mai mult cu cât o „diplomă” în sensul articolului 1 litera (a) din Directiva 89/48, astfel cum am menționat deja, poate fi constituită⁷³ dintr-un ansamblu de titluri, astfel încât titlul de „Magister der Rechtswissenschaften” deținut de persoana în cauză ar putea fi considerat, în principiu, ca un titlu suplimentar. Totuși, diferențele fundamentale specifice fiecăruia dintre sistemele juridice ale statelor membre au ca rezultat faptul ca ciclul de studii urmat de domnul Koller să nu fie considerat o completare a ciclului de studii de bază absolvit în Austria, ci un ciclu de studii care este prin natura sa și în mod fundamental diferit. Prin urmare, aceste diferențe nu pot să facă obiectul unei comparații decât în mod condiționat. În plus, nu trebuie omis faptul că, în materia examinării calificărilor profesionale, profilul profesiei de avocat poate varia de la un stat membru la altul⁷⁴. Or, sarcina de a examina, de la caz la caz, care sunt materiile incluse în formarea profesională cerută în statul membru gazdă care nu sunt acoperite de noțiunea de diplomă prezentată de solicitant revine în final autorităților competente ale statului membru gazdă, astfel cum se prevede la

⁷³ — A se vedea punctul 58 din prezentele concluzii.

⁷⁴ — A se vedea Carnelutti, A., *op. cit.* (nota de subsol 69), p. 35, care semnalează diferențele privind profilul profesiei de avocat în fiecare stat membru. Autorul citează, cu titlu de exemplu, atribuțiile unui avocat englez (*solicitor*) care poate exercita anumite funcții care fie nu sunt compatibile cu profilul unui avocat în Franța, fie țin de competența altor categorii profesionale (avocat sau consilier juridic și agent imobiliar).

⁷² — Hotărârea Morgenbesser (citată la nota de subsol 15), punctele 57, 62 și 67, și Hotărârea din 19 ianuarie 2006, Colegio (C-330/03, Rec., p. I-801, punctul 36).

articolul 1 litera (g) al doilea paragraf din Directiva 89/48.

— Raportul existent între ciclul de studii de bază și formarea în vederea exercitării profesiei de avocat.

111. În opinia noastră, raportul existent între formarea necesară în vederea exercitării profesiei de avocat și ciclul de studii de bază din Austria devine mai clar. Formarea în vederea exercitării profesiei de avocat în acest stat membru se întemeiază, pornind de la modul de concepere a acesteia, pe ciclul de studii de bază, întrucât cunoștințele juridice dobândite în acest context reprezintă în mod necesar o condiție prealabilă. În această privință, aceasta reprezintă o formare suplimentară, în măsura în care are drept scop să permită candidatului la examen să obțină calificarea și experiența necesare. Spre deosebire de ciclul de studii exclusiv academice în științe juridice urmat în cadrul unei universități, formarea necesară în vederea exercitării profesiei de avocat prezintă un caracter practic. Astfel cum explică guvernul austriac⁷⁵, această formare, care include stagiul practic de cinci ani și examenul de avocat, se justifică din punct de vedere legal prin interesul de a obține, în interesul justițiabililor, servicii juridice de înaltă calitate care să răspundă cerințelor existente în practică.

112. Pe lângă organizarea practică a formării în vederea exercitării profesiei de avocat, trebuie să se țină cont de faptul că această formare cuprinde materiile care fie nu sunt abordate, fie nu sunt suficient de bine tratate în cadrul ciclului de studii de bază, printre acestea figurând modul de calcul al onorariilor avocaților, precum și regulile deontologice aplicabile acestora. Astfel după cum recunoaște chiar domnul Koller în observațiile sale scrise⁷⁶, dreptul referitor la onorariile avocaților nu a fost predat decât parțial în cadrul cursurilor de procedură civilă și de procedură penală urmate în cadrul universității. Acesta nu poate să facă nici dovada experienței sale practice în aceste domenii. Or, cunoașterea acestora reprezintă o condiție esențială pentru exercitarea profesiei de avocat. Acesta este motivul pentru care la articolul 1 litera (g) din Directiva 89/48 se indică în mod expres faptul că regulile deontologice pot să facă de asemenea obiectul unei probe de aptitudine. Argumentele invocate de persoana interesată, potrivit cărora se poate considera că, după ce a exercitat profesia de avocat pentru o durată mai mare de patru ani, acesta s-a familiarizat în continuare cu dreptul referitor la onorariile avocaților prin studiu individual, nu sunt relevante pentru a pune în discuție necesitatea unui control public al acestor calificări.

113. În final, trebuie remarcat că, în momentul interpretării articolului 4 alineatul (1) litera (b) a doua liniuță din Directiva 89/48, trebuie să se țină cont de al cincilea considerent al acesteia, conform căruia, în cazul

75 — A se vedea punctul 16, p. 6 și 7 din observațiile guvernului austriac.

76 — A se vedea p. 24 din observațiile domnului Koller.

profesiilor pentru a căror exercitare Comunitatea nu a stabilit nivelul minim de calificare necesară, statele membre își rezervă dreptul de a stabili acest nivel, cu scopul de a garanta calitatea muncii depuse pe teritoriul lor. Având în vedere faptul că nici Directiva 89/48, nici restul dispozițiilor de drept comunitar nu reglementează cerințele generale necesare pentru dobândirea accesului la profesia de avocat și, prin urmare, întrucât statele membre dispun, printre altele, de capacitatea de a stabili cerințele, precum și, prin urmare, chiar nivelul minim al formării în vederea exercitării profesiei de avocat, dreptul comunitar nu se opune obligației impuse solicitantului de a susține o probă de aptitudine.

c) Concluzie intermediară

114. Prin urmare, Austria se poate întemeia pe norma de abilitare prevăzută la articolul 4 alineatul (1) litera (b) a doua liniuță din Directiva 89/48 pentru a îi cere domnului Koller să susțină examenul de avocat.

3. Obligația de a urma stagiul practic cu durata de cinci ani

115. Trebuie totuși să facem distincția între obligația menționată anterior și obligația care este impusă solicitantului privind urmarea stagiului practic cu durata de cinci ani.

116. Articolul 4 alineatul (1) litera (b) din Directiva 89/48 nu poate, în lipsa unei abilitări relevante, să fie utilizat ca temei juridic pentru a justifica obligația de a urma o perioadă de formare practică.

117. Potrivit articolului 4 alineatul (1) litera (a), statul membru gazdă poate cere solicitantului să facă dovada faptului că are experiență profesională, în cazul în care durata formării de care face dovadă în temeiul articolului 3 litera (a) este mai scurtă cu cel puțin un an decât cea cerută de statul membru gazdă. Or, nu există niciun element care să indice că durata normală a studiilor în Spania variază în atât de mult comparativ cu cea a ciclului de studii de drept în Austria, care ar trebui să fie utilizată în acest sens ca termen de comparație. Astfel cum am precizat deja⁷⁷, în cauza principală trebuie să se țină seama de faptul că domnul Koller a urmat în numai doi ani o formare juridică complementară care corespunde, potrivit dreptului spaniol, unui ciclu de studii de drept cu durata normală de patru ani în Spania.

118. Cu toate acestea, chiar dacă s-ar ține seama exclusiv de perioada de aproximativ doi ani în timpul căreia s-a desfășurat procedura de omologare, ar fi foarte improbabil ca articolul 4 alineatul (1) litera (a) să permită o

⁷⁷ — A se vedea punctul 72 din prezentele concluzii.

perioadă de formare practică cu o durată de cinci ani, precum stagiul practic prevăzut în Austria, cu atât mai mult cu cât, potrivit primei liniuțe, durata experienței profesionale cerute nu poate depăși dublul perioadei de formare neefectuate. În plus, articolul 4 alineatul (1) litera (a) al patrulea paragraf prevede în mod clar că, în orice caz, experiența profesională cerută nu poate depăși patru ani. În consecință, stagiul practic cu o durată de cinci ani, care este obligatoriu în Austria, ar depăși în orice caz durata maximă autorizată de Directiva 89/48.

ceară dovada unei experiențe profesionale drept condiție suplimentară a celei privind proba de aptitudine.

120. Prin urmare, Directiva 89/48 nu oferă niciun temei juridic care să justifice obligația de a urma stagiul practic cu durata de cinci ani în condițiile specifice cauzei principale.

119. În final, este necesar să subliniem reglementarea de la articolul 4 alineatul (2) din Directiva 89/48, care prevede în mod expres că statul membru gazdă nu poate aplica în mod cumulativ dispozițiile alineatului (1) literele (a) și (b). Această normă trebuie înțeleasă în sensul că reprezintă o interdicție a aplicării cumulative a două sisteme de compensație⁷⁸. Dacă aplicăm această regulă în cauza principală, înseamnă că Austria nu are dreptul să

4. Concluzie

121. În concluzie, se poate reține că Austria îi poate impune, cu siguranță, domnului Koller obligația de a susține o probă de aptitudine, dar nu poate să îi ceară acestuia să efectueze în plus un stagiul practic cu durata de cinci ani.

122. Prin urmare, răspunsul la a doua întrebare preliminară trebuie să fie că Directiva 89/48 se opune unei norme de drept intern în temeiul căreia titularului unei diplome de tipul celei descrise în cadrul primei întrebări preliminare nu i se permite să se prezinte la proba de aptitudine în lipsa dovezii privind experiența practică prevăzute de dreptul național.

78 — A se vedea Boixareu, A., *op. cit.* (nota de subsol 9), p. 7, care arată că articolul 4 alineatul (2) din Directiva 89/48 nu abilitază statul membru gazdă să aplice cumulativ sistemele de control prevăzute la articolul 4 alineatul (1) literele (a) și (b). Pertek, J., *op. cit.* (nota de subsol 10), p. 8, consideră de asemenea că este interzisă utilizarea în mod cumulativ a măsurilor de compensare, însă acest lucru se aplică în ceea ce privește dispoziția ulterioară prevăzută la articolul 14 din Directiva 2005/36.

VII – Concluzie

123. Având în vedere considerațiile anterioare, propunem Curții să răspundă la întrebările preliminare formulate de Oberste Berufungs- und Disziplinarkommission după cum urmează:

- „1) Noțiunea «diplomă» în sensul articolului 1 litera (a) din Directiva 89/48 cuprinde titlurile eliberate de autoritatea unui alt stat membru din conținutul căroro reiese că solicitantul îndeplinește, în statul respectiv, condițiile profesionale care guvernează accesul la o profesie reglementată și care, cu toate că nu atestă promovarea unui ciclu de studii universitare cu o durată minimă de trei ani în acel stat, se întemeiază pe recunoașterea unui titlu de studii corespunzător, obținut în statul membru gazdă, în măsura în care o astfel de recunoaștere se bazează pe calificări suplimentare, cum ar fi o formare constând în cicluri de studii și în examene complementare, obținute în statul membru care a emis titlul.

- 2) Directiva 89/48 se opune unei norme de drept intern în temeiul căreia titularului unei diplome de tipul celei descrise în cadrul primei întrebări preliminare nu i se permite să se prezinte la proba de aptitudine, în lipsa dovezii privind experiența practică prevăzute de dreptul național.”